

Het Staatse Land van Dalhem 1632-1785

Kees Schaapveld

1. INLEIDING

Een merkwaardig bezit van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was het Staatse Land van Dalhem. Dit was een kleine bestuurlijke eenheid die bijna anderhalve eeuw tot de Generaliteitslanden van de Republiek behoorde, maar waaraan in de geschiedschrijving van Limburg weinig aandacht is besteed, misschien ook omdat zij tegenwoordig grotendeels in de Belgische provincie Luik ligt en destijds al voornamelijk Franstalig was. Staats Dalhem had ongeveer de oppervlakte van Terschelling of van de huidige gemeente Gulpen-Wittem. Hoe en waarom is Staats Dalhem tot stand gekomen, hoe werd het bestuurd, hoe overleefde het de vele oorlogen en godsdienstige conflicten en hoe kwam het uiteindelijk, na een bestaan van anderhalve eeuw, tamelijk geruisloos aan zijn einde? Bij het beantwoorden van die vragen worden de relaties met de omliggende Staatse en Spaans/Oostenrijkse gebieden in aanmerking genomen en wordt – grotendeels de chronologie volgende – de landsgeschiedenis geïllustreerd met wederwaardigheden van de kleine heerlijkheden waaruit Staats Dalhem bestond.

Het Land van Dalhem was een van de Landen van Overmaas, samen met het Land van 's-Hertogenrade en het Land van Valkenburg. Met het Partageverdrag van 1661 werden de Landen van Overmaas verdeeld tussen Spanje en de Republiek. In dat jaar berekende Guillaume de Xhénemont, abt van het klooster Val-Dieu, dat er in het Spaanse deel van het Land van Dalhem 1.731 families en 6.798 communicanten woonden. Het Staatse deel omvatte toen 998 families en 3.350 communicanten, wat overeenkomt met 4.000 à 5.000 inwoners.¹ Het aantal inwo-

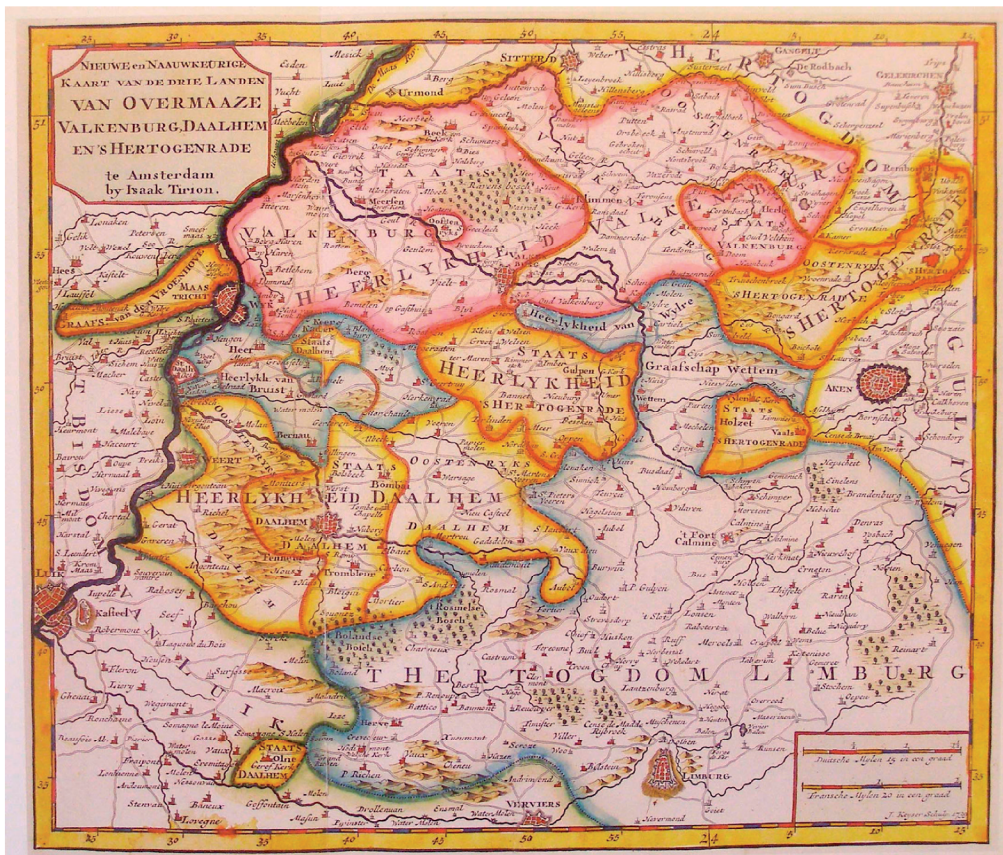
ners van het Staatse deel liep op tot het einde van de achttiende eeuw tot 7.000 à 8.000 (Tabel 1).

Tabel 1. Aantallen inwoners van het Staatse Land van Dalhem.

heerlijkheid	aantal inwoners	bron
stad Dalhem	163 gezinnen (1786)	Dumont, <i>La vie des communautés</i> , 389
Feneur	311 (1786)	Dumont, <i>La vie des communautés</i> , 389
	71 gezinnen (1786)	Dumont, <i>La vie des communautés</i> , 389
Bombaye	467 (1786)	Dumont, <i>La vie des communautés</i> , 388
Trembleur-Blegny	2.667 (1785)	Schnackers, <i>Historiques</i> , 50
	597 gezinnen (1786)	Dumont, <i>La vie des communautés</i> , 388
Olne	2.646 (eind 18 ^e eeuw)	Dumont, <i>La vie des communautés</i> , 208
	515 gezinnen (1786)	Dumont, <i>La vie des communautés</i> , 389
Cadier	85 (1796)	Historische Kring Cadier en Keer, Franse volkstelling
Oost	25 gezinnen (1665)	Janssen de Limpens, 'Geschiedenis', 90
Berneau	330 (1712) ca. 360 (1786)	Anoniem, <i>Berneau</i> , 5 Dumont, <i>La vie des communautés</i> , 389
Staatse Land van Dalhem - totaal	4.000-5.000 7.000-8.000	schatting 1661 schatting 1786 (zie ook Tabel 2)

De aanzet tot het ontstaan van het Staatse Land van Dalhem en de andere twee Staatse Landen van Overmaas werd gegeven in 1632 met veroveringen door stadhouder Frederik Hendrik in de Maasstreek en vooral de inname van Maastricht.

¹ Jozef Alexander Karel Haas, *De verdeling van de Landen van Overmaas 1644-1662. Territoriale desintegratie van een betwist grensgebied*, proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen 1978 (Assen 1978) (Maaslandse Monografie nr. 27) 230.

Afb. 1 Kaart van de Landen van Overmaas uit 1739 (bron: Universiteitsbibliotheek Utrecht, Kaart Ackersdijk 129 (Dk26-8)).

Pas na dertig jaar moeizame strijd tussen de Republiek en Spanje werden de grenzen van de Staatse en Spaanse Landen van Overmaas door beide partijen erkend in het Partageverdrag van 1661. Aanvankelijk had de Republiek minder belangstelling voor een aandeel in het Land van Dalhem en meer voor een zo groot mogelijk deel van de Landen van Valkenburg en 's-Hertogenrade die gunstiger lagen ten opzichte van Maastricht. Door het besluit van de onderhandelaars om alle drie de Landen van Overmaas te delen verwierf zij toch een klein deel van het Land van Dalhem.²

De drie Landen van Overmaas waren als omschreven territoria met een eigen bestuur en rechtspraak ontstaan in de late Middeleeuwen (afbeelding 1).³ Elk van de drie was weer een samenstel van kleinere eenheden. Het Land van Dalhem, ook wel graafschap Dalhem genoemd, was een conglomeraat van kleinere territoria: Bruno Dumont vermeldt heerlijkheden die rechtstreeks onder de hertog van Brabant vielen ('s-Gravenvoeren, Sint-Martens-Voeren, Aubel, Trembleur, Cheratte), verpande heerlijkheden onder een seculiere heer (Housse, Cadier, Moelingen, Neufchâteau, Oost), kerke-

² Haas, *De verdeling*, 164-168 en 228.

³ Hans van Hall, 'Het hertogdom Limburg en de landen van Overmaze', in: Paul Tummers et al. (red.), *Limburg. Een geschiedenis tot 1500* (Maastricht 2015) 323-340.

Afb. 2 De overgave van Maastricht aan Frederik Hendrik 1632 (bron: Rijksmuseum Amsterdam, objectnummer SK-A-1794).

lijke heerlijkheden (Berneau, Mheer, Mortier, Richelle, Olne) en de hoofdplaats, stad en kasteel Dalhem, die bekend stond als de vrijheid (*franchise*) Dalhem.⁴ Janssen de Limpens vermeldde dezelfde heerlijkheden, en bovendien Bombaye; dat was een heerlijkheid die zowel aan het Onze-Lieve-Vrouwekapittel (Marienstift) uit Aken behoorde als aan een wereldlijke heer.⁵ Tenslotte moet Feneur aan het lijstje worden toegevoegd, een Luikse kerkelijke heerlijkheid van het kapittel van de Sint-Lambertuskathedraal.⁶

De drie Landen van Overmaas waren verbonden met het hertogdom Limburg in wat sinds Karel V de provincie Limburg werd genoemd, een van de zeventien Nederlanden. De provincie Limburg had een speciale relatie met het hertogdom Brabant: de hertog van Brabant – Karel

V en na hem Philips II – was de landsheer. Hij benoemde in elk van de vier kwartieren van de provincie Limburg een drossaard als zijn vertegenwoordiger. Vanaf 1542 was de drossaard van het hertogdom Limburg ook gouverneur voor de provincie als geheel. Elk van de vier kwartieren had zijn eigen Statenvergadering die bestond uit vertegenwoordigers van de geestelijkheid, adel en banken (derde stand). De heerlijkheden hadden hun lokale bestuur en rechtspraak, met schouten, schepenen, burgemeesters en ontvangers. De Raad van Brabant (in Brussel, later voor Staats Dalhem in Den Haag) had in hoogste instantie rechterlijke, regelgevende en bestuurlijke bevoegdheden over het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas.⁷

Het Land van Dalhem had als bijzonder-

4 Bruno Dumont, *Inventaire des archives des États du duché de Limbourg et des pays d'Outre-Meuse*, Archives de l'État en Belgique (zonder jaartal) 33.

5 K.J.Th. Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen van het hertogdom Limburg en de landen van Overmaze* (Bussum 1977) xxx-xxxii; Joseph Schnackers, *Dalhem, ancienne franchise et capitale du comté* (Brussel 1965) 22.

6 Joseph Schnackers, 'Feneur, terre Liégeoise au comté de Dalhem, étude historique', *Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie du Plateau de Herve* nr. 48 (april 1985) 9.

7 Louis Berkvens, 'Staatkundige en institutionele geschiedenis van de Limburgse territoria, 1548-1795', in: Paul Tummers et al. (red.), *Limburg. Een geschiedenis 1500-1800* (Maastricht 2015) 85-86.

heid dat het tweetalig was. In het ongedeelde Spaanse Land van Dalhem fungeerde de schepenbank van 's-Gravenvoeren als hoofdgerecht voor de Nederlandstalige schepenbanken en het stadsgerecht van Dalhem als hoofdgerecht voor de Franstalige banken.⁸ Na de Partage was het hoofdgerecht voor het Staatse deel in het stadje Dalhem gevestigd. Officiële documenten in het Staatse deel waren soms in het Nederlands, maar vaker in het Frans gesteld.

2. DE STAATSE VEROVERINGEN IN DE MAASSTREEK

De Landen van Overmaas zuchtten vanaf de inval van Willem van Oranje in 1568 gedurende tien jaar onder het geweld van de Tachtigjarige Oorlog. Het Spaanse leger onder Alexander Farnese veroverde in 1578 de opstandige stadjes Limbourg, Dalhem, Valkenburg en Hertogenrade. Daarbij werden in Dalhem de gehele bevolking en de 250 soldaten van het garnizoen uitgemoord. Farnese nam in 1579 ook Maastricht in met veel bloedvergieten.⁹ Vanaf 1586 beheerste Spanje de Maasstreek, van Maastricht tot Venlo. Net als in de overige delen van de Zuidelijke Nederlanden werd in de volgende jaren het katholicisme de enig toegelaten godsdienst en verdwenen alle sporen van het protestantisme. Pas in 1632 keerde de Republiek terug in de Maasstreek met de veldtocht van het Staatse leger onder Frederik Hendrik. Het doel van deze veldtocht was de herovering van de Zuidelijke Nederlanden, al was daar in de Republiek niet veel enthousiasme meer voor en bij de katholieke Zuidelijke bevolking al helemaal

niet. De verovering van Maastricht, de Landen van Overmaas en het hertogdom Limburg door Frederik Hendrik in september-oktober 1632 betekende wel het begin van de blijvende aanwezigheid van de Republiek in Maastricht en delen van de Landen van Overmaas (afbeelding 2).

De Staten-Generaal maakten snel werk van het beheer van de nieuwverworven gebieden. Het Staatse leger legde een garnizoen in de vier hoofdsteden Limbourg, Dalhem, Valkenburg en Hertogenrade.¹⁰ Een resolutie van de Staten-Generaal van 29 januari 1633 bepaalde dat vanaf 8 september 1632 de gewone bedde voor de drie Landen van Overmaas en het hertogdom Limburg f 72.000 per jaar bedroeg en de buiten-gewone bedde f 30.000.¹¹ In 1633 wezen de Staten-Generaal de al langer bestaande Raad en Leenhof van Brabant in Den Haag aan als hoogste rechtsinstantie voor de Landen van Overmaas.

Het oude bestuursmodel bleef bestaan, zij het dat de Staatse Landen van Overmaas geen gouverneur hadden en geen geestelijke stand in de Staten. In elk Staats Land van Overmaas benoemden de Staten-Generaal een drossaard als hun vertegenwoordiger en hoogste gezagsdrager. Voor de functie van drossaard hadden de Staten-Generaal aanvankelijk geen bezwaar om met lokale katholieke edelen in zee te gaan die bereid waren een eed van trouw af te leggen. Zo werd Johan Willem van Gulpen, heer van Wodémont ('Waldenbourgh'), op 20 maart 1633 benoemd tot drossaard van het Land van Dalhem in plaats van zijn overleden zwager Robert van Draeck. De eveneens katholieke

8 Berkvens, 'Staatkundige en institutionele geschiedenis', 85; Historisch Centrum Limburg (HCL), Archief Landen van Overmaas (LvO) 01.075, inv.nr. 9728.

9 Hubertus Henricus Elize Wouters, *Grensland en bruggehoofd. Historische studies met betrekking tot het Limburgse Maasdal en, meer in het bijzonder, de stad Maastricht* (Assen 1970) (Maaslandse Monografie nr. 11) 244-245; Schnackers, *Dalhem*, 42.

10 Haas, *De verdeling*, 3-4; Wouters, *Grensland*, 333-334.

11 Alle resoluties die de Staten-Generaal zonden aan de Brabantse commissarissen-instructeurs in Maastricht in de periode 1632-1661 zijn samengevat in twee artikelen van Flament: A.J.A. Flament, 'Korte inhoud van de resolutiën der Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden gezonden aan de commissarissen-instructeurs van Brabantsche zijde te Maastricht, 1632-1634', *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg (PSHAL)* 49 (1913) 1-160; A.J.A. Flament, 'Korte inhoud van de resolutiën der Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden gezonden aan de commissarissen-instructeurs van Brabantsche zijde te Maastricht, 1634-1661', *PSHAL* 50 (1914) 1-256.

Hendrik Ferdinand van Berghe-Trips, die sinds 1630 drossaard was van het (dan Spaanse) Land van 's-Hertogenrade, werd op 20 april 1633 benoemd tot Staats drossaard van 's-Hertogenrade, zij het met weinig enthousiasme van zijn kant. Op 23 april 1633 benoemden de Staten-Generaal de katholiek Willem van Caldenborch tot drossaard van het hertogdom Limburg. In het Land van Valkenburg werd echter op 20 maart 1633 de protestantse kapitein Willem van Till benoemd tot drossaard. Wel werd naast hem in Valkenburg op 30 juli 1633 de katholieke graaf Coenraad Ulrich van Hoensbroeck-Geul benoemd tot voogd en stadhouder van de lenen. Behalve deze vijf hoofdofficiëren laat het Commissieboek van de Staten-Generaal van 1633 een groot aantal benoemingen zien van lagere functionarissen in Maastricht, de Landen van Overmaas en het hertogdom Limburg, allen gereformeerd zoals voorgeschreven in de Republiek.¹² In enkele veroverde plaatsen benoemde de Republiek een gereformeerde predikant. Vanwege de taal waren dat in het Land van Dalhem predikanten van de Waalse gereformeerde kerk. In de stad Dalhem werd Antoine Bonté de la Tour benoemd. Op 5 oktober 1633 werd hij ook benoemd tot tweede Waalse predikant te Maastricht, met de verplichting om elke twee weken naar Dalhem te gaan 'om de vervolgde en verstrooide gelovigen (de meeste uit Luik) bij te staan'. De la Tour overleed echter snel aan een besmettelijke ziekte en in zijn plaats werd Jacques de la Grève benoemd.

Op 5 oktober 1633 bepaalde een resolutie van de Staten-Generaal dat drie schepenen van Trembleur werden afgezet omdat ze de eed van trouw weigerden af te leggen. Op 22 en 31 maart 1634 besloten de Staten-Generaal dat alle bezitters van heerlijkheden of andere goederen

die waren verkregen van de koning van Spanje binnen drie maanden hun eigendomspapieren moesten laten registreren, anders vervielen hun rechten.¹³

In 1634 keerde het tij echter voor de Staatse macht in de Landen van Overmaas en begonnen de Spanjaarden de gebieden buiten Maastricht te heroveren. Begin 1634 namen de Spanjaarden ten zuiden van Eijsden huis en heerlijkheid Navagne in. Ze bouwden er een fort, ook bekend als de Elvenschans, in opdracht van opperbevelhebber en waarnemend landvoogd de markies van Aytona.¹⁴ In de correspondentie tussen de Staten-Generaal en hun gedeputeerden te velde is de toegenomen dreiging duidelijk te lezen. Zo beklagde de hertog van Bouillon zich op 14 augustus 1634 bij de gedeputeerden dat het garnizoen te Maastricht werd ontmoedigd door berichten uit Den Haag dat men zich daar weinig bekommerde over een eventueel verlies van Maastricht. Frédéric Maurice de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon (afbeelding 3), was door zijn oom Frederik Hendrik in 1632 tot gouverneur van Maastricht benoemd. De Staten-Generaal verzekerden hem dat zij zorg droegen voor het behoud van Maastricht. Op 29 september 1634 schreven burgemeester, schepenen en raad van Maastricht een brief aan de Staten-Generaal over de jammerlijke staat van stad en burgers. In een bericht van 11 oktober 1634 lezen we dat de vijand de handel met Maastricht verbood, waarop Maastricht de verbindingen van de door Spaanse troepen bezette forten Stevensweert en Navagne afsloot.¹⁵

In een situatie van onduidelijke machtsverhoudingen stelden de Staten van Dalhem op 12 mei 1634 een reglement voor henzelf vast, op voorstel van drossaard Johan Willem van Gulpen.

12 Voor de in deze alinea vermelde aanstellingen: zie Nationaal Archief (NA), Staten-Generaal (SG) 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12271; W.A.J. Munier, 'De calvinisering van de colleges van schout en schepenen in de Landen van Overmaas vanaf de verovering van Maastricht tot aan het eind van de zeventiende eeuw', *PSHAL* 123 (1987) 54-58.

13 Flament, 'Korte inhoud' (1913).

14 Frank Hovens, *Navagne: een Spaans fort aan de Maas* (Eijsden-Margraten/Voeren 2018) 25-27.

15 Flament, 'Korte inhoud' (1913 en 1914).

Afb. 3 Frédéric Maurice de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon op 21-jarige leeftijd, door Michiel van Mierevelt (bron: Bonnefantenmuseum inventarisnummer collectie 1006395).

Geestelijken en edelen konden slechts toetreden tot de Staten met toestemming van hun eigen stand.¹⁶ De banken konden elk hun *mayeur* en desgewenst een *commis* afvaardigen, welke laatste als de meest gekwalificeerde uit de gemeenschap was gekozen. *Mayeur* (soms ook *majeur* geschreven) was de Franse benaming voor schout. Een *commis* was een lokale functionaris die namens de gemeenschap was gecommiteerd voor een specifieke taak of opdracht. In heerlijkheden waar een heer aanwezig was mocht de *mayeur* of *commis* slechts deelnemen wanneer de heer was verhinderd. De Staten mochten alleen besluiten nemen en ordonnances uitvaardigen indien zij op juiste wijze bijeengeroepen waren en de drie standen alle aan-

wezig waren. Bij de geestelijke stand had de abt van het klooster van Val-Dieu voorrang en bij de edele stand diegenen met de hoogste en oudste titels. De Statenleden zaten tijdens de vergaderingen op een vaste plaats, met de deur gesloten, bewaakt door een deurwachter. De griffier moest alles wat ter tafel kwam vastleggen in een register dat hij thuis moest bewaren.¹⁷

Op 16 juni 1634 kenden de Staten van Dalhem 200 pattacons toe aan de hertog van Bouillon. Op 22 juli 1634 verdeelden de Staten een aan de Republiek verschuldigd bedrag van f 5.000. De verschillende dorpen moesten samen tweederde van het bedrag opbrengen en de geestelijke en edele standen eenderde.¹⁸ Op 7 december 1634 verzochten de Staten van Dalhem aan de Staten-Generaal om hun aandeel in de bede van f 72.000 te mogen halveren. Op 18 januari 1635 meldde de drossaard van Valkenburg, Willem van Till, aan de Staatse gedeputeerden te velde dat de Spaanse koning f 108.000 had geëist van de Landen van Overmaas en het hertogdom Limburg. Vanwege die eis riep de drossaard van Limburg, Willem van Caldenborch, de Staten van de vier landen bijeen in Henri-Chapelle, alwaar werd besloten gedeputeerden naar Brussel te sturen om verzachting van de eis te vragen.¹⁹

3. TERUGKEER VAN HET SPAANSE GEZAG IN DE LANDEN VAN OVERMAAS

In de Landen van Overmaas werd nu van beide zijden belasting geheven (zogenoemde 'retorsiën'). Het is onduidelijk wie in de zomer van 1634 het feitelijke gezag uitoefende in het Land van Dalhem. In 1634 had het Staatse garnizoen het kasteel van Dalhem verlaten en in 1635 nam de nieuwe gouverneur van de Spaanse provincie Limburg, Willem Bette, markies van Lede,

16 Opmerkelijk is dat de Staten van het Land van Dalhem zich steeds 'Staat' ('État') in het enkelvoud noemen, terwijl wel steeds de eerste, tweede en derde staten (standen) werden onderscheiden.

17 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

18 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

19 Flament, 'Korte inhoud' (1914).

de stadjes Valkenburg, Hertogenrade, Dalhem en Limbourg in.²⁰ Inmiddels was het Spaanse fort Navagne gereed. Daar werd ook een tol voor Maasschippers gevestigd.²¹ Sommige plaatsen, zoals Valkenburg, wisselden nog enkele malen van bezetter, maar eind 1636 was Spanje heer en meester in de Landen van Overmaas.²² Dat zou tot 1644 zo blijven, wat ook betekende dat de door de Staten-Generaal benoemde gereformeerde predikanten zich moesten terugtrekken. Van 22 tot en met 24 november 1634 had de Waalse kerk nog een classis-vergadering in de stad Limbourg kunnen houden, waarbij predikant Le Conte namens Dalhem aanwezig was, maar in augustus 1635 maakte de Maastrichtse classis bekend dat de Staatse militairen en predikanten definitief uit Dalhem waren verdreven. De voor Dalhem benoemde predikant Jacques de la Grève werd in april 1636 erkend als predikant in Maastricht door de Waalse synode te Utrecht. In 1639 werd hij wegens een publiek schandaal ontslagen.²³

De door de Republiek van de Spanjaarden 'overgenomen' drossaards Johan Willem van Gulpen en Hendrik Ferdinand van Berghe-Trips namen respectievelijk in februari en december 1635 ontslag uit Staatse dienst. De Staten-Generaal ontsloegen hen van hun eed van trouw.²⁴ In 1638-1639 deden de Spanjaarden Van Berghe-Trips nog een proces aan vanwege zijn Staatse eed.²⁵ In plaats van Van Gulpen werd op 1 juni 1635 Willem van Till benoemd.²⁶ Willem van Till mocht dan benoemd zijn tot drossaard, maar tussen 1635 en 1644 waren er geen Staatse drossaards actief in de Landen van

Overmaas omdat die toen weer grotendeels waren bezet door Spaanse troepen.

Laten we de achtereenvolgende gebeurtenissen in deze periode van hernieuwde Spaanse suprematie in de Landen van Overmaas naloopen, vooral aan de hand van de Statenverslagen. In het verslag van de Statenvergadering van Dalhem van 5 december 1635 werd melding gemaakt van een delegatie die naar het hof in Brussel was gezonden om de op 4 november 1634 tot landvoogd van de Spaanse Nederlanden aangestelde Ferdinand van Oostenrijk, die bekend stond als de kardinaal-infante, geluk te wensen met de terugkeer van het hele Land van Dalhem onder Spaans bestuur.²⁷ Na de Spaanse herovering van de Landen van Overmaas en het hertogdom Limburg in 1635 werd het bestuur daar weer op de oude voet uitgeoefend, tot een nieuwe Staatse verovering in 1644. Wel waren er soms korte invallen van Staatse troepen vanuit Maastricht.²⁸ Op 10 december 1635 vroegen de Spaanse Staten van Dalhem gouverneur Van Lede toestemming om burgers te bewapenen en de drossaard opdracht te geven dit te organiseren. Er liepen namelijk zoveel soldaten van verschillende pluimage rond dat het niet meer mogelijk was veilig te reizen. Gouverneur Van Lede ging hiermee akkoord, maar meende dat het nodig was om de Staatse commandant van Maastricht Joachim von Goltstein hiervan op de hoogte te brengen om problemen te voorkomen. Losstaand hiervan kregen de Staten van Dalhem op 21 december 1635 een uitnodiging van Goltstein om een afvaardiging naar Maastricht te sturen om voorstellen te horen namens de

20 Wouters, *Grensland*, 341-342; Haas, *De verdeling*, 4-5.

21 Joseph Clovis Veldman, *Le fort de Navagne ou Elvenschans (1632-1674)* (heruitgave Visé/Moelingen 2006) 12-14; A.J.L.G. Pinckers en J.J.H.M. van Hall, 'Navagne: kasteel, fort, tolkantoor en boerderij', *Uit Eijdsens Verleden* 7 (1979) 9-10; Hovens, *Navagne*, 29.

22 Haas, *De verdeling*, 4-5.

23 HCL, Waalse gemeente Maastricht 21.279, inv.nr. 108.

24 Flarnent, 'Korte inhoud' (1914); Munier, 'De calvinisering', 68; Wouters, *Grensland*, 352.

25 Munier, 'De calvinisering', 58-59.

26 NA, SG 1.01.02, Index Commissieboeken, inv.nr. 12296.

27 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

28 Wouters, *Grensland*, 347-348; Berkvens, 'Staatkundige en institutionele geschiedenis', 81

prins van Oranje. Op 29 december kwamen de Staten bijeen in Visé. Daar hadden de meeste Statenleden zich in veiligheid gebracht. Het waren duidelijk heel roerige tijden.²⁹

Op 12 januari 1636 vroegen de Staten-Generaal de Raad van State om de abten en andere Roomse geestelijken te waarschuwen om geen maatregelen tegen protestanten in 'Limburg' te ondernemen.³⁰ Deze zorgen voor hun geloofsgenoten werden enkele malen herhaald in januari, maar klaarblijkelijk zonder resultaat, want protestanten in het door de Spanjaarden heroverde gebied werden uitgewezen. Daarop namen militairen uit Maastricht enkele geestelijken en lokale bestuurders gevangen, onder wie abt Michel de Verviers van Val-Dieu. Op 1 maart 1636 besloten de Staten van Dalhem om een delegatie naar Brussel te sturen om een oplossing te zoeken. De abt werd zestien maanden in Maastricht vastgehouden totdat losgeld was betaald, hoewel hij de eed van trouw aan de Staten-Generaal had afgelegd.³¹

Op 17 maart 1636 brachten Frambach van Gulpen, heer van Neufchâteau, en Théodore van Gulpen, heer van Bombaye, verslag uit aan de Staten van Dalhem van hun bezoek aan gouverneur Van Lede. Die had hen hoogst onvriendelijk ontvangen. Het verslag van de vergadering gaf niet aan waarom dat zo was, maar het had mogelijk te maken met de achterstallige contributie (zie hierna).³²

Van 1635 tot 1644 had Spanje militair de overhand in de Landen van Overmaas. In het jaar 1636 trachtten de Spanjaarden opnieuw de han-

del met de stad Maastricht te belemmen, waarop Maastricht het vervoer over de Maas aan banden legde.³³ De Spaanse dominantie betekende niet dat de Landen van Overmaas gevrijwaard waren van belastingheffing door de Republiek. De Staatse troepen konden immers elk moment een uitval doen vanuit Maastricht. Op 28 oktober 1636 vroegen de Staten van het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas twee maanden uitstel om de bede aan de Republiek te betalen. De Staten-Generaal wezen dit verzoek op 27 november af met het argument dat zij al twee jaar achter waren met het betalen van beden of contributie.³⁴

Bij plakkaat van 2 december 1636 gelastten de Staten-Generaal voor alle Generaliteitslanden de sluiting van de katholieke kerken en het vertrek van de katholieke geestelijkheid.³⁵ Voor de Landen van Overmaas was dat uiteraard een loze eis vanwege de Spaanse aanwezigheid daar, maar het plakkaat zal het aanzien van de Republiek daar geen goed hebben gedaan.

Op 11 januari 1637 rapporteerde Frambach van Gulpen weer aan de in Visé vergaderende Staten van Dalhem. Hij was met een volmacht van de Staten opnieuw naar gouverneur Van Lede gegaan om uitstel van betaling van f 2.600 te vragen, vanwege de rampzalige toestand waarin het Land van Dalhem zich bevond, nog verergerd door de recente doortocht van het leger van generaal De Weerdt.³⁶ Na het aanhoren van dit verzoek vroeg Van Lede of de gedeputeerde geld had meegebracht. Bij het ontkennende antwoord was hij in woede uit-

29 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

30 Flament, 'Korte inhoud' (1914).

31 Hubertus Henricus Elize Wouters, 'Het Limburgse Maasdal gedurende de Tachtigjarige en de Dertigjarige Oorlog met inleiding en vervolg 1543-1663', in: E.C.M.A. Batta et al. (red.), *Limburgs Verleden, geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815 deel II* (Maastricht 1967) 228; Jérôme Eeckhout, *L'église de l'abbaye cistercienne Notre-Dame du Val-Dieu*, licentiaats thesis Universiteit van Luik (1999) 11; Michel de Verviers was abt van 1622 tot 1639.

32 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

33 Flament, 'Korte inhoud' (1914).

34 Flament, 'Korte inhoud' (1914).

35 Wouters, 'Het Limburgse Maasdal', 228; Wouters, *Grensland*, 342-348.

36 Veldman, *Le fort de Navagne*, 15. Bedoeld is Jan van Werth (Johann Graf von Werth), een Duitse generaal in dienst van de Katholieke Liga in de Dertigjarige Oorlog.

gebarsten, kwalificeerde de Staten en de inwoners van Dalhem als muiters en zei dat zij allen naar de hel konden lopen. Na het lezen van het door de griffier op schrift gestelde verzoek wond hij zich nog meer op en verklaarde hij dat zij hem niet meer als hun gouverneur hoefden te beschouwen, dat hij niets meer voor het Land van Dalhem zou doen, dat hij de gendarmerie op hen af zou sturen en dat hij liever Turken en Barbaren zou besturen dan het Land van Dalhem. Toen Van Gulpen de slechte toestand van het land wilde uitleggen en zei dat er nog maar weinig vee over was, antwoordde Van Lede dat hij die dieren nog zou laten ophalen. Daarna werd de gedeputeerde op de grofste wijze weggestuurd.³⁷

In de Statenvergadering van 6 april 1638 werden de brieven besproken die *vicomte* de Turenne op 27 maart uit Maastricht had verstuurd. Deze Turenne was Henri de la Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (1611-1675), een jongere broer van de eerder genoemde gouverneur van Maastricht Frédéric Maurice. Beiden waren kleinzoons van Willem van Oranje. Turenne was in Maastricht vanwege het in 1635 tegen Spanje gesloten bondgenootschap tussen de Republiek en Frankrijk. Er lagen kennelijk Franse troepen bij Maastricht, want de Staten-Generaal ontvingen klachten dat die zich in de omgeving en ook buiten de Landen van Overmaas misdroegen.³⁸ Voor de bevolking konden geallieerde troepen net zo'n plaag zijn als vijandelijke. Turenne vroeg de Staten van Dalhem afgevaardigden naar hem toe te sturen om een *sauvegarde* te regelen, dat wil zeggen de betaling van een contributie aan de Franse koning (Lodewijk XIII) om het land

te vrijwaren van militaire executie. De Staten besloten meteen gouverneur Van Lede te waarschuwen, maar ook alvast enkele gedeputeerden naar Maastricht te sturen om onheil af te wenden.³⁹

In de Statenvergadering van 27 april 1638 was sprake van een proces voor de Raad van Brabant tussen het kapittel van Sint-Servaas in Maastricht en de Staten van Dalhem over de volgens het kapittel oneerlijke verdeling van de belastingen in Berneau. Berneau was een van de banken van Sint-Servaas en had een betwiste positie in het Land van Dalhem, maar werd door de Staten wel als onderdeel daarvan beschouwd. Berneau had ook een wereldlijke heer: vanaf 1570 waren leden van de familie Van Gulpen pandheren van Berneau. Théodore van Gulpen had op 24 augustus 1630 f 1.000 betaald voor de heerlijke rechten van Berneau.⁴⁰ Dat de verdeling van de belastingen oneerlijk was bestreden de Staten. Zij gaven aan dat de verdeling al zo was sinds onheuglijke tijden en dat burgemeester Jehan Hustin al vele jaren de belastingen op deze wijze verdeelde.⁴¹

Op 10 mei 1638 kwamen de *commis* van de Staten van Dalhem bijeen in Berneau. In het belang van het Land van Dalhem stelden de Staten prijs op een goede verstandhouding met Arnould de la Margelle, die op 17 maart 1635 was benoemd tot Spaans drossaard van het Land van Dalhem. Arnould de la Margelle woonde in Eijsden en was heer van Eijsden, 's-Gravenvoeren en Warsage. Hij bleef de Staten lastig vallen met een eis van een jaarlijks inkomen van f 1.200, dat volgens hem zijn voorgangers ook hadden ontvangen. De *commis* zouden met spoed de Raad van Brabant in Brussel

37 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

38 Flament, 'Korte inhoud' (1914).

39 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

40 Joseph Schnackers, 'Pages d'histoire du Comté de Dalhem', in *Bulletin 69 de la Société d'Archéologie et d'Histoire du Plateau de Herve* (1969) 10. Volgens de publicatie Anoniem, *Berneau*, deel 8 van de serie 'Les rendez-vous de l'histoire' van de Société Royale Archéo-historique de Visé (1994) 19 en 21 was dit Thierry van Gulpen. Ryckel vermeldde Diderick van Gulpen als heer van Berneau in 1648 (Amedée de Ryckel, *Les fiefs du comté de Dalhem* (Luik 1908) 52).

41 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

hierover raadplegen. Omdat de moeilijkheden tussen de Staten van Dalhem en drossaard De la Margelle aanhielden, stelden de Staten op 11 april 1640 een uitvoerig 'Reces de bonne police et accommodement' op dat de werkwijze en rechten en plichten van de Staten vastlegde.⁴²

Gouverneur Van Lede werd in 1640 overgeplaatst naar Opper-Gelre en hij werd in de provincie Limburg opgevolgd door de Luxemburger Jean graaf van Wiltz. Die bleef gouverneur tot zijn overlijden in 1648.⁴³ Op 2 maart 1641 werd in het register opgetekend dat de archieven van de Staten in veiligheid waren gebracht in het kasteel van Berneau (afbeelding 4). De Spaanse bede voor de provincie Limburg bedroeg *f* 50.000 *monnaie forte* (Brabantse koers); het aandeel van Dalhem hierin was *f* 7.142. Daarbovenop kwam *f* 892 als *donatif* voor gouverneur Wiltz en een lijst met kleinere betalingen. Opmerkelijk is dat de commandant van Maastricht ook *f* 480 kreeg. De totale uitgaven voor Dalhem inclusief de bede bedroegen *f* 9.225, waarvan eenderde te betalen door de geestelijke en edele standen en tweederde door de banken, met een precieze verdeling tussen de dorpen. Op een Statenvergadering in Dalhem op 18 april 1641 werd nog besloten de uitspraak van de Raad van Brabant in 1638 inzake de verdeling van belastingen tussen het kapittel van Sint-Servaas en Berneau te aanvaarden, wat leidde tot een herverdeling tussen de banken van het Land van Dalhem. Op 4 mei werd ten behoeve van die verdeling nog eens aangedrongen op een spoedig overzicht van de landerijen in elke bank.⁴⁴

Afb. 4 Het kasteel van Berneau tegenwoordig (foto Kees Schaapveld).

In 1641 liep de militaire dreiging kennelijk weer op, want de Staten, bijeen in La Tombe,⁴⁵ besloten op 13 juni de heer van Mheer, Jan Adolf van Imstenraedt,⁴⁶ naar Brussel te sturen om de neutraliteit van de stad en het kasteel van Dalhem te bepleiten, samen met afgevaardigden van Valkenburg en 's-Hertogenrade die eenzelfde doel nastreefden.⁴⁷

De verpanding van heerlijkheden was een belangrijke bron van inkomsten voor de Spaanse koningen tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Op 27 maart 1643 kocht Thiry (Thierry) van Gulpen

42 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

43 Wouters, *Grensland*, 341-342; Jos. Habets, 'Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre', *PSHAL* 14 (1877) 199.

44 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

45 Buurtschap van Bombay.

46 Korte biografie van Jan Adolf van Imstenraedt in Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW) deel 9 kolommen 435-436.

47 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

de heerlijkheid Bombaye voor f 6.300.⁴⁸ Bij zijn dood in 1660 werd hij opgevolgd door zijn zoon Théodore. Leden van de familie Van Gulpen (De Gulpen) waren in verschillende heerlijkheden vertegenwoordigd, ook in Berneau.⁴⁹ In Bombaye bezat het kapittel van Onze-Lieve-Vrouwe uit Aken (Marienstift) landerijen. Schout en schepenen werden aangesteld door de pandheer samen met het kapittel.⁵⁰ In 1643 verkocht de koning Trembleur aan Anne-Marguerite de Reede de Saesfelt (overleden 1659) voor f 12.000. Zij trouwde in 1647 met graaf Albert-Eugène de Lannoy, heer van Bolland (overleden 1695), waarmee Trembleur tot 1794 in handen kwam van de familie De Lannoy.⁵¹ Feneur, vlak bij Dalhem, werd in 1643 verpand voor het geringe bedrag van f 800.⁵²

Op 28 mei 1643 kwamen de Staten van het hertogdom Limburg en de drie Landen van Overmaas bijeen in de stad Limbourg. Er was een ernstige situatie ontstaan in de Spaanse Nederlanden toen op 19 mei het Spaanse leger onder bevel van landvoogd Francisco de Melo bij Rocroi was verslagen door het Franse leger onder de jonge veldheer Louis II de Bourbon-Condé ('le Grand Condé'). Koning Philips IV had dringend geld nodig voor zijn strijd tegen Frankrijk en de Republiek. In Limbourg vroeg gouverneur Wiltz namens De Melo een subsidie van f 60.000. De vier landen moesten dit organiseren en op 11 juni terugkomen. De Staten van Dalhem wezen abt Simon Ranst van Val-Dieu,⁵³

Jan Adolf van Imstenraedt, heer van Mheer, de burgemeesters van Voeren en Trembleur en griffier Lambert Burdo aan als delegatie voor die vergadering en stelden de verdeelsleutel vast tussen de verschillende banken die samen tweederde deel van het totale bedrag moesten betalen.⁵⁴ Verder kreeg Francisco de Melo opdracht van de koning om door te gaan met de verpanding van heerlijkheden. Zo werd de heerlijkheid Olne op 27 februari 1644 voor 12.200 *livres* verkocht aan Guillaume de Royer, kolonel in Spaanse dienst. Royer liet zich ter plaatse vervangen door de heer Voiron, die later zelf heer van Olne werd of zich in elk geval zo noemde.⁵⁵

Op 4 januari 1644 riep de abt van Val-Dieu de Staten van Dalhem bijeen in Neufchâteau, in afwezigheid van drossaard De la Margelle. Men besprak de besluiten van de vier hoofdbanken van het hertogdom Limburg naar aanleiding van vragen die gedeputeerden van de Staten-Generaal van de Republiek hadden gesteld aan het hertogdom en de drie Landen van Overmaas. Hoewel het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas in Spaanse handen waren, voelde men zich kennelijk gedwongen op deze vragen in te gaan vanwege de militaire dreiging uit Maastricht (die zich spoedig zou laten gelden). De Staatse afgevaardigden vroegen de betaling van achterstallige contributie en weigerden de belastingheffing op goederen die Maastrichtenaren in het Land van Dalhem bezaten. Maastrichtenaren claimden een algemene

48 Schnackers, 'Pages d'histoire', 10; Joseph Schnackers, *Notes historiques Bombaye ancienne seigneurie* (Aubel 1983) 12. In de literatuur is soms verwarring over de voornamen van de heren Van Gulpen. Hierboven werd een andere Théodore vermeld als pandheer in 1636.

49 Schnackers, *Notes historiques*, 12; Anoniem, *Berneau*, 19 en 21.

50 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9728; Schnackers, *Notes historiques*, 12.

51 Joseph Schnackers, 'Historiques de Blégny-Trembleur', *Publication périodique de la Société d'Histoire et d'Archéologie du Plateau de Herve* (1965) 50-53; Schnackers, 'Pages d'histoire', 48.

52 Schnackers, 'Feneur', 10.

53 Simon Ranst was abt van 1640 tot 1658 (bron: Eeckhout, *L'Église*, 11).

54 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

55 Camille Hennuy, *Histoire du ban d'Olne* (Verviers 1936) 237-238; J. Stouren, 'Histoire de l'ancien ban d'Olne et de la domination des calvinistes dans ce territoire', *Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire du Diocèse de Liège* VII (1892) 174-175.

belastingvrijdom in de Landen van Overmaas, wat een bron van veel conflicten was.⁵⁶ De heer van My⁵⁷ werd hierop als gedeputeerde naar Maastricht gestuurd. In een volgende vergadering van de Staten in La Tombe rapporteerde hij over een – in het verslag verder niet gespecificeerde – regeling voor de betaling van de contributie. Daarnaast hadden de Staatse afgevaardigden een geschenk van 600 pattacons geweigerd, omdat zij niet van lagere rang waren dan eerdere afgevaardigden. Daarop hadden de Staten van het hertogdom het bedrag opgehoogd tot 800 pattacons. De Staten van het hertogdom hadden verder de gouverneur en commandant van Maastricht, net als eerder, een geschenk van f 10.500 toegezegd. De Staten van Dalhem besloten daarin te participeren voor f 1.971.⁵⁸

4. DE REPUBLIEK WEER IN DE AANVAL IN 1644

In de zomer van 1644 veranderde de situatie drastisch toen Godfried van Stein-Callenfels, die in 1639 garnizoenscommandant van Maastricht was geworden, in opdracht van Frederik Hendrik de stadjes Dalhem (op 20 juni) (afbeelding 5), Valkenburg (op 25 juni) en Hertogenrade (op 26 juni) innam.⁵⁹ Omdat de stad Limbourg als hoofdstad van de provincie Limburg in Spaanse handen bleef, weigerden de Staten van Valkenburg, Dalhem en 's-Hertogenrade de soevereiniteit van de Republiek in hun landen te erkennen en de eed van trouw af te leggen. Vanaf 1644 brak opnieuw een tijd aan waarin zowel de Spaanse als Staatse autoriteiten trachtten het gezag in de Landen van Overmaas uit te oefenen,

met de bijbehorende belastingen en rechtspraak, wat uiteraard voor de bevolking een bezoeking was.⁶⁰ Op 29 juni 1644 werd Willem van Till door de Staten-Generaal herbenoemd tot drossaard van Valkenburg en daarnaast aangesteld als drossaard van Dalhem.⁶¹ Op voorstel van Stein-Callenfels en met toestemming van Frederik Hendrik werd het kasteel van Dalhem in juli 1644 gedeeltelijk afgebroken omdat het niet verdedigbaar werd geacht, maar het ook niet in de handen moest komen van de Spanjaarden, mochten zij ooit terugkeren.⁶²

In de Statenvergadering van 30 juli 1644 in La Tombe werd de eis van Stein-Callenfels besproken dat de Staten van Dalhem binnen twee weken de Spaanse koning moesten vragen de stad Dalhem neutraal te verklaren. Dan zou ook de Republiek de stad als neutraal gebied beschouwen. De Staten van Dalhem consulteerden gouverneur Wiltz en wilden ook overleggen met de Staten van Valkenburg en 's-Hertogenrade. De regering in Brussel ging niet in op dit voorstel voor neutraliteit en ook de Staatse legerleiding liet het snel vallen.⁶³ Wel besloten de Staten van Dalhem de burgemeester van Neufchâteau naar Stein-Callenfels te sturen om hem te herinneren aan de belofte om de burgers van de stad Dalhem vrij te stellen van contributies aangezien zij al zoveel hadden geleden bij de overgave van stad en kasteel. Toch kregen de Staten van Dalhem en 's-Hertogenrade op 7 september, volgens een bevel van de Staten-Generaal van 25 augustus, een rekening van f 3.800 voor de kosten van de afbraak van de kastelen van Dalhem en Hertogenrade. De burgemeesters

56 Zie voor deze Maastrichtse belastingvrijdom Th.J. van Rensch, *Licht op het zonneleen Gronsveld: ontwikkeling en instellingen van het Rijksonmiddellijke graafschap Gronsveld (elfde eeuw tot circa 1795)*, Proefschrift Universiteit van Maastricht (2015) 688-691.

57 Het dorpje My lag niet in het Land van Dalhem of het hertogdom Limburg, maar behoorde (betwist) bij Stavelot.

58 HCL, LVO 01.075, inv.nr. 9726.

59 Haas, *De verdeling*, 1-2.

60 Wouters, *Grensland*, 355; Haas, *De verdeling*, 9-11.

61 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12272; Munier, 'De calvinisering', 69; Wouters, *Grensland*, 356 noot 2; Haas, *De verdeling*, 7.

62 Haas, *De verdeling*, 5-6.

63 Haas, *De verdeling*, 6.

Afb. 5 Inname van Dalhem in 1644 (bron: Beeldbank HCL Collectie Cremers, nummer CC 85).

van Moelingen en Neufchâteau werden hiervoor naar Maastricht gestuurd, maar het resultaat van hun missie is niet bekend.⁶⁴ In een vergadering in het veilige Aken op 8 september 1644 verwierpen de Staten van de drie Landen van Overmaas opnieuw het standpunt dat de Republiek de soevereiniteit in de Landen van Overmaas had verworven, met het argument dat de hoofdstad van de provincie, Limbourg, in Spaanse handen was.⁶⁵ Op 8 oktober werd besloten, na overleg met gouverneur Wiltz, om Adriaan de Groot(e), heer van Strucht, en griffier Lambert Soons van Valkenburg naar Brussel en Den Haag te sturen om te bepleiten de veroverde plaatsen Dalhem, Valkenburg en 's-Hertogenrade met rust te laten.⁶⁶ Op 17 oktober 1644 zegde de Haagse Raad van Brabant alle namens de koning van Spanje aangestelde officieren in de Landen van Overmaas ontslag aan, maande de bevolking hen niet meer te gehoorzamen en verbood rechtsgang op Brussel.⁶⁷

Begin november 1644 werd Dalhem weer door het Spaanse leger ingenomen. Zes- à zes-

venhonderd soldaten onder aanvoering van don Octavio Guasco legerden zich in het gehavende kasteel.⁶⁸ In een gezamenlijke vergadering van het hertogdom Limburg en de drie Landen van Overmaas in de stad Limbourg op 16 en 17 november werd besloten dat een bedrag van f 10.500 voor de legering van dit Spaans garnizoen in Dalhem over de vier landen zou worden omgeslagen. Enkele dagen later werd nader overleg gepleegd over een brief van gouverneur Wiltz over de voorzieningen voor de Spaanse troepen in Dalhem en elders in de provincie Limburg. De abt van Val-Dieu en de andere afgevaardigden van Dalhem die op 1 februari 1645 de gemeenschappelijke vergadering in de stad Limbourg hadden bijgewoond rapporteerden op 13 februari aan de Staten van Dalhem dat Zijne Majesteit de koning van Spanje aan de provincie Limburg f 240.000 had gevraagd, welk bedrag door de provinciale vergadering tot f 30.000 was teruggebracht. De afgevaardigden van Dalhem vroegen vermindering van hun aandeel, omdat het Land van Dalhem on-

64 HCL, LVO 01.075, inv.nr. 9726.

65 Haas, *De verdeling*, 8.

66 HCL, LVO 01.075, inv.nr. 9726; Haas, *De verdeling*, 9-10.

67 Haas, *De verdeling*, 14; Wouters, 'Het Limburgse Maasdal', 233; Munier, 'De calvinisering', 69; W.A.J. Munier, *Het simultaneum in de Landen van Overmaas. Een uniek instituut in de Nederlandse kerkgeschiedenis (1632-1878)* (Leeuwarden 1998) (Maaslandse Monografie nr. 61) 70.

68 Haas, *De verdeling*, 12.

vergelijkelijk zwaarder was getroffen door de inkwartiering van het regiment van don Octavio Guasco.⁶⁹ De provincie Limburg kende verder f 14.000 toe aan de Staatse gouverneur en commandant van Maastricht, waarvan f 2.000 voor rekening van Dalhem kwam. De provinciale Staten vroegen aan de nieuwe Spaanse landvoogd Manuel markies van Castel Rodrigo om niet financieel te hoeven bijdragen aan het herstel van het kasteel van Dalhem. Eventueel kon Dalhem wel mankracht leveren. De afgevaardigden van Dalhem zeiden dat de verwoesting van het kasteel niet hun schuld was en dat zij er onder dwang voor hadden moeten betalen.⁷⁰

Op 17 juni 1645 hadden de Staten-Generaal besloten het decreet van de Haagse Raad van Brabant van 17 oktober 1644 voor de Landen van Overmaas voorlopig buiten werking te stellen en geen officieren en predikanten meer uit te zenden. Zij bleken toch enigszins gevoelig voor het verband tussen het Spaanse bezit van de stad Limbourg en de Spaanse soevereiniteit in de Landen van Overmaas. Dit omdat de Republiek het vergelijkbare standpunt huldigde dat zij met het bezit van 's-Hertogenbosch ook de soevereiniteit in de Meierij had verworven. Wel droegen de Staten-Generaal Robert van Ittersum op om na de verovering van de drie kastelen de 'justitie' uit te oefenen als voorheen, hoewel Dalhem op dat moment weer in Spaanse handen was.⁷¹ De Overijsselse jonker Rob(b)ert van Ittersum tot Noorddeurningen was op 15 juli 1644 door de Staten-Generaal benoemd tot drossaard van het Land van 's-Hertogenrade.⁷²

In 1646 begonnen de onderhandelingen tussen de Republiek en Spanje om een einde te maken aan de oorlog. De Staten-Generaal besloten

op 15 januari 1647 om het decreet van 17 oktober 1644 weer van kracht te laten zijn voor de Landen van Valkenburg en 's-Hertogenrade. Voor het Land van Dalhem gold dit nog niet, omdat dat door Spanje was bezet. Dit besluit betekende dat de eis tot Staatse soevereiniteit in de Landen van Overmaas weer op tafel lag, dat het Staatse leger klaar stond om deze eis kracht bij te zetten en dat Staatse ambtenaren in die gebieden hun gezag weer moesten laten gelden. Drossaard Robert van Ittersum van 's-Hertogenrade en drossaard Willem van Till van Valkenburg kregen opdracht hun gerichtsbanken met sterke arm te bekleden. Voor wat betreft het Land van Dalhem stelden de Staten-Generaal voor (onder protest van de afgevaardigden van Holland dat zo snel mogelijk vrede wilde) om dat gebied met de wapenen in te nemen, met het oog op de onderhandelingen die te Münster en elders waren begonnen. Op 15 februari 1647 werd het decreet van 17 oktober 1644 ook voor het Land van Dalhem weer van kracht.⁷³

Op 5 maart 1647 wilden de naar Maastricht afgereisde Statenleden van Dalhem zich opnieuw niet uitspreken over de soevereiniteit van hun land. De abt van Val-Dieu was niet verschenen. Merkwaardigerwijze kon Willem van Till op 12 maart naar Dalhem reizen, ondanks het Spaanse garnizoen daar, om er een Staatse schepenbank te installeren. Daarna trok die zich veiligheidshalve in Maastricht terug. Op 7 januari 1648, vlak voor de sluiting van de Vrede van Münster, namen Staatse troepen onder bevel van Johan Albert graaf van Solms, gouverneur van Maastricht, de stad Dalhem in.⁷⁴

In 1647 had de landelijke Waalse synode de Staten-Generaal gevraagd om weer predikanten

69 Veldman, *Le fort de Navagne*, 18.

70 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726. Dit resolutieregister van de Staten van Dalhem is blanco van 1645 tot 1657.

71 Wouters, 'Het Limburgse Maasdal', 233; Munier, *Het simultaneum*, 72; Haas, *De verdeling*, 14-15; HCL, LvO 01.075, inv.nr. 2186.

72 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken Staten-Generaal, inv.nr. 12272; NNBW deel 7 kolom 648.

73 Flament, 'Korte inhoud' (1914); Haas, *De verdeling*, 19-24; Munier, 'De calvinisering', 70.

74 Haas, *De verdeling*, 35; Veldman, *Le fort de Navagne*, 18; Solms was gouverneur van Maastricht van 1641 tot zijn dood in 1648.

te benoemen in de Landen van Overmaas. De Staten-Generaal antwoordden op 21 september 1647 dat ze dat in overweging zouden nemen. Meer specifiek vroeg de Waalse kerk van Maastricht in 1648 om predikant Gilles Goffard te benoemen in de stad Dalhem en predikant Henri Chrouet in Olne. De Waalse synode van Middelburg in september 1648 steunde dit verzoek. In 1649 besloten de Staten-Generaal hierover positief (zie hierna). De kerk in Maastricht vroeg ook aandacht voor pesterijen waaraan de gereformeerden in Dalhem en Olne werden blootgesteld.⁷⁵

5. DE VREDE VAN MÜNSTER IN 1648

Bij de Vrede van Münster van 30 januari 1648 was over de Landen van Overmaas besloten de status quo tussen Spanje en de Republiek te handhaven totdat verdere onderhandelingen in een *chambre mi-partie* een definitieve verdeling van het gebied zouden hebben bereikt (artikelen 3 en 21). De Spaanse onderhandelaars hadden gevraagd de vrije uitoefening van de katholieke godsdienst in de Staatse gebieden toe te staan. Omdat zij echter weigerden om de protestanten dezelfde vrijheid in de Spaanse gebieden te geven als de katholieken in Maastricht, werd godsdienstvrijheid geen onderdeel van het Verdrag van Münster. Dat bepaalde alleen dat onderdanen van de Spaanse koning en van de Staten-Generaal zich op het grondgebied van de ander zedig en zonder kritiek op de publieke eredienst zouden gedragen (artikel 19) en dat over en weer in beslag genomen kerkelijk goed teruggegeven of vergoed zou worden (artikel 43).

Op de dag van de vredessluiting waren de drie hoofdsteden van de drie Landen van Overmaas

en het meeste omliggende gebied in handen van de Republiek, maar was het hertogdom Limburg met de hoofdstad Limbourg in Spaanse handen. Aan Spaanse zijde, met de Spaansgezinde drossaards en de Spaansgezinde Staten van de drie Landen van Overmaas, bleef men bij het standpunt dat Limbourg de hoofdstad was van de hele *provincie* Limburg, waardoor de soevereiniteit over de hele provincie aan Spanje behoorde. Enerzijds werden de Staatse rechtbank en leenhof voor het Land van Dalhem, die voorlopig in Maastricht waren gevestigd, naar de stad Dalhem verplaatst. Anderzijds richtte Spanje in februari 1648 voor het Land van Dalhem in fort Navagne een rechtbank in, die door de Staten-Generaal dan weer onwettig werd verklaard. De inwoners van Dalhem werden opnieuw voor het blok gezet.⁷⁶

In juli 1648 gaven de Staten-Generaal, via de commissarissen-deciseurs⁷⁷, Waals-gereformeerde predikanten toestemming om te preken in de drie hoofdsteden van de Landen van Overmaas. Op 12 juli deed dat voor het eerst dominee Jacques Bizou in de katholieke kerk van de stad Dalhem, waarmee dus het *simultaneum* werd opgelegd. Dat was de regeling dat katholieken en protestanten het gebruik van een kerkgebouw deelden. Op 17 september 1648 vroegen de Staten-Generaal aan de Raad van State om te zoeken naar bronnen van inkomsten voor de predikanten in de drie hoofdplaatsen van de Landen van Overmaas.⁷⁸ In maart 1649 werden twee vaste Waalse predikanten in het Land van Dalhem benoemd, Gilles Goffard in Dalhem en Henri Chrouet in Olne.⁷⁹ Voor hun onderdak en onderhoud werden in beslag genomen goederen en tienden van de katholieke kerk gebruikt,

75 HCL, Waalse gemeente Maastricht 21.279, inv.nr. 108.

76 Wouters, 'Het Limburgse Maasdal', 248; Pinckers en Van Hall, 'Navagne', 10; Haas, *De verdeling*, 47; Munier, 'De calvinisering', 83; Veldman, *Le fort de Navagne*, 19.

77 De commissarissen-deciseurs waren afgevaardigden van de Staten-Generaal die elke twee jaar naar Maastricht en de Landen van Overmaas kwamen ter controle van de naleving van hun gezag.

78 Flament, 'Korte inhoud' (1914).

79 HCL, Waalse gemeente Maastricht 21.279, inv.nr. 108; Henri Chrouet (Xhrouet) (1621-1691) was in Spa geboren, in Genève opgeleid tot calvinistisch predikant en in Leiden gepromoveerd. Een uitgebreide beschrijving van zijn beladen leven en zijn werken staat in de *Biographie Nationale*, deel 31, supplement deel 3, 209-213.

waarvan de Staatse rentmeester van Dalhem een inventarisatie had gemaakt.⁸⁰ Overigens werd pastoor Antoine Delva, die vanaf 1646 in Olne werkzaam was, pas in 1663 uit zijn pastorie gezet, waarop hij zich buiten Olne in Vaux (Nessonvaux) op Luiks gebied vestigde. Delva en Chrouet hebben felle theologische discussies gevoerd, zowel *viva voce* als in druk. Privé konden zij het echter goed met elkaar vinden.⁸¹ Volgens een memorie voor de commissarissen-deciseurs had Chrouet in Olne 300 à 400 'communicanten', zowel uit de bank zelf als uit de omliggende gebieden, waarschijnlijk een enigszins geïmmigreerd getal.⁸²

6. DE LANGE AANLOOP NAAR HET PARTAGETRAKTAAT

In 1648 was dan wel de vrede getekend, maar voor de definitieve verdeling van de Landen van Overmaas tussen de Republiek en Spanje zou er nog heel wat water door de Maas stromen. Beide staten streefden naar een zo groot mogelijk en samenhangend gebied. De Republiek zocht vooral een gunstig achterland voor de vesting Maastricht, terwijl Spanje streefde naar incorporatie van kloosters en de lokale katholieke edelen naar opname van hun goederen in de Spaanse Partage. De periode tussen 1648 en 1661 werd gekenmerkt door een voortdurend touwtrekken tussen Spaanse en Staatse functionarissen en onzekerheid voor de bevolking aan wie te gehoorzamen en belasting te betalen, wat vaak neerkwam op dubbele betaling, net als voor 1648. Op 16 januari 1648, dus twee weken voor het akkoord van de Vrede van Münster, had de Spaanse koning een ordonnantie uitgevaardigd dat de inwoners van de Landen van Overmaas alleen de koninklijke en niet de Staatse ambte-

naren moesten gehoorzamen, op grond van het Spaanse bezit van het hertogdom Limburg. In een plakkaat van 6 februari 1648 betwistte de Raad van State de geldigheid van die ordonnantie omdat de drie hoofdsteden van de Landen van Overmaas in Staatse handen waren. Het platteland van de Landen van Overmaas was echter een voortdurend wisselend niemandsland tot groot ongerief van de bevolking.⁸³

Na 1648 ondervonden de Landen van Overmaas de ellende veroorzaakt door verschillende, al dan niet afgedankte, groepen militairen. Het garnizoen van Maastricht had weliswaar de overhand in het gebied, maar de Staten-Generaal waren terughoudend om het in te zetten. Berucht waren de 'Lorreinen', troepen van krijgssheer Karel IV van Lotharingen die zijn hertogdom aan Frankrijk was kwijtgeraakt. In 1653 verdreef een Staats leger onder veldmaarschalk Jan Wolfert van Brederode, gouverneur van 's-Hertogenbosch, de Lorreinen uit de Generaliteitslanden. Een andere bezoeking voor de bevolking was de voortdurende oorlog tussen Spanje en Frankrijk. De troepen van Condé, de overwinnaar van Rocroi die in 1653 naar Spaanse zijde was overgelopen, pleegden geweld in de Maasstreek, tot Spanje en Frankrijk de Vrede van de Pyreneeën sloten in 1659.⁸⁴

De onderhandelingen over het Partagetraktaat zijn uitvoerig geschreven in het proefschrift van Haas.⁸⁵ Enkele ontwikkelingen in het Land van Dalhem in die periode worden onderstaand chronologisch beschreven, aan de hand van bronnen uit beide kampen.

Hans Willem van Till (1611-1667) werd op 9 juni 1651 door de Staten-Generaal benoemd tot drossaard van de Landen van Valkenburg en Dalhem. Hij volgde daarmee zijn vader Willem

80 Munier, *Het simultaneum*, 77-83.

81 *Biographie Nationale*, deel 5, 492 (Delva) en deel 31, 209-213 (Chrouet); Hennuy, *Histoire*, 216, 225, 229-234; Stouren, 'Histoire', 180-181 en 198-199.

82 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9728; de memorie is zonder jaartal maar dateert van tussen 1650 en 1655.

83 Wouters, 'Het Limburgse Maasdal', 247.

84 Wouters, 'Het Limburgse Maasdal', 245-246; Flament, 'Korte inhoud' (1914).

85 Haas, *De verdeling*.

Afb. 6 Kasteel Oost, door Philippe van Gulpen 1840
(bron: Beeldbank HCL Collectie tekeningen en prenten
LGOG, nummer LGOG 10080).

van Till op die vrijwillig afstand deed.⁸⁶ Vanaf 1655 werd de heerlijkheid Olne bezet door Staatse troepen. In 1657 verkreeg of kocht Hans Willem van Till de heerlijke rechten van Olne, waarmee hij ook heer van Olne werd. Hij woonde daar echter niet.⁸⁷

De heerlijkheden Cadier (met Blankenberg) en Oost behoorden van oudsher tot het Land van Dalhem hoewel ze hiermee niet geografisch verbonden waren. In 1644 had Coenraad Ulrich van Hoensbroeck-Geul de heerlijke rechten van Cadier verworven. Het naastgelegen kasteel Blankenberg bezat hij al sinds 1632.⁸⁸ Coenraad Ulrich was voor de Spaanse koning voogd van het Land van Valkenburg. Vanaf 1644 oefende het Staatse garnizoen van Maastricht echter het feitelijke gezag uit in Cadier. Na de dood

van Coenraad Ulrich in 1652 volgde zijn oudste zoon Wolter Frans (1616-1675) hem op als voogd van Valkenburg en heer van Cadier. De tweede zoon van Coenraad Ulrich, Antoon Candidus (1630-1693), kwam in 1657 door een ruilovereenkomst in het bezit van de heerlijkheid Oost (afbeelding 6). Oost was de kleinste heerlijkheid van het Land van Dalhem; in 1665 woonden er slechts 25 gezinnen. Tijdens de onderhandelingen over de Partage drong Wolter Frans er bij de Spaanse ambassadeur op aan om zijn bezittingen, waaronder Cadier, voor het Spaanse bewind te behouden.⁸⁹ Dat is niet gelukt, want bij de Partage kwamen Cadier en Oost in het Staatse deel van het Land van Dalhem terecht. Wel bleef Wolter Frans voogd van het Spaanse Land van Valkenburg, met het leenhof in Oud-Valkenburg. Hij overleed in 1675 tijdens de Franse bezetting van Maastricht en de Landen van Overmaas.⁹⁰ Als heer van Cadier werd hij opgevolgd door zijn tweede zoon Johan Maximiliaan Karel Arnold (1657-1693) die de heerlijkheid in 1680 verkocht aan Johan Joachim de Jacobi (1634-1716), ontvanger van het Staatse Land van Dalhem.

Voor de drie Staatse Landen van Overmaas kondigden de Staten-Generaal op 3 mei 1655 het Schoolreglement en op 18 maart 1656 het Ehtreglement af, dus nog ruim voor de officiële Partage. Met het Schoolreglement kregen de gereformeerden buiten Maastricht het monopolie van het onderwijs 'ten eynde de kinderen, wesende het zaet daeruyt alle geschicktheyt in de Kercke ende Republycque te verwachten is, in de christelijcke, gereformeerde religie' op te voeden. Hoewel niet populair bij

86 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12273.

87 Hennuy, *Histoire*, 238; Stouren, 'Histoire', 174-175; Paul Jaspar, 'Le Pays de Herve et le château d'Olne', *Bulletin de la Classe des Beaux-Arts*, deel 10 (1928) 20; Wouters, *Grensland*, 386 noot 2.

88 Jos. Habets, 'Notice sur la ci-devant seigneurie de Cadier et le château de Blankenberg, près de Maestricht', *PSHAL* 13 (1876) 144.

89 K.J.Th. Janssen de Limpens, 'Geschiedenis der heerlijkheid Oost', *PSHAL* 100 (1964) 88-90 en 94-95; Haas, *De verdeling*, 172 en 208; Wouters, 'Het Limburgse Maasdal', 203.

90 NNBW deel 9 kolommen 370 en 378.

de katholieke ouders lukte het in de loop van de tijd enkele honderden kinderen in een twintigtal schooltjes dit officiële onderwijs te geven. Het Ehtreglement schreef voor dat huwelijken dienden te worden voltrokken ten overstaan van de gereformeerde predikant of eventueel van de plaatselijke schepensbank. Het opmerkelijke is dat hieraan tamelijk ruim is voldaan, al waren er ook heimelijke katholieke inzegeningen binnen en openbare inzegeningen buiten de Staatse gebieden.⁹¹

Voor 6 februari 1657 had drossaard Hans Willem van Till een vergadering van de Staten van Dalhem in de stad Dalhem bijeengeroepen. Daarin verschenen Simon Ranst, abt van Val-Dieu, de heer van Housse en de schouten van 's-Gravenvoeren, Trembleur, Olne, Neufchâteau, Mortier en Cheratte. De korte verslagen van de vergaderingen van de Staten waren vanaf nu in het Nederlands; voorheen steeds in het Frans. Van Till vroeg de aanwezigen de eed van trouw aan de Staten-Generaal af te leggen, maar dat weigerde de abt 'om redenen van de omstandigheden van deze tijd'. Daarop verklaarden de anderen dat zij onderling wilden overleggen. Toen op 9 februari de vergadering werd voortgezet, kwamen de abt, de heer van Housse en de schouten van Trembleur, Mortier en Cheratte niet meer opdagen. Wel waren de schout en schepenen van de stad Dalhem present. Die presenteerden een verklaring van de abt, edelen en schouten dat zij weigerden de eed af te leggen. In dezelfde vergadering van 9 februari maakte Van Till de aanstellingen bekend van Johan Cuchlinius (Cuchlinus) tot landsadvocaat en Johan Pestere tot landsontvanger.⁹² Hij memo-

reerde ook dat Caspar van Hogendorp, schepen van Maastricht, al op 21 juli 1655 door de Staten-Generaal was benoemd tot griffier van de Staten en de leenkamer van het graafschap Dalhem en tevens tot griffier van de hoofdbank van Dalhem en secretaris van de hoge justitie van de stad Dalhem.⁹³ De huidige Spaans-benoemde griffier, Lambert Burdo, kreeg opdracht de registers en andere documenten over te dragen. Verder werd besloten dat Rijngraaf Frederik Magnus, prins van Salm, gouverneur van Maastricht, namens Dalhem een geschenk kreeg van 300 rijksdaalders.⁹⁴

De situatie in het Land van Dalhem en de andere Landen van Overmaas bleef ongewis. Als voorbeeld kan vermeld worden dat de Staten-Generaal op 22 juni 1657 in hun resolutieboek schreven over een inval in Olne door dertig gewapende Spaanse soldaten vanuit fort Navagne en de diefstal van zes paarden, op bevel van de Spaanse drossaard Anthonij Cocx.⁹⁵ Die paarden had de gemeente voor 125 rijksdaalders moeten loskopen.⁹⁶

Een lang onderhandelingsproces leidde uiteindelijk op 26 december 1661 tot het Partagetraktaat waarin een verdeling van de drie Landen van Overmaas werd vastgelegd. Het hertogdom Limburg bleef volledig Spaans. Gedurende de onderhandelingen over de Partage was erfmaarschalk van Brabant Lancelot Schetz graaf van Grobbendonk gouverneur van de Spaanse provincie Limburg. Hij was benoemd op 25 februari 1649, na het overlijden van gouverneur Wiltz en bleef gouverneur tot zijn dood in 1665.⁹⁷ In het Partagetraktaat werden in het Land van Dalhem aan de Republiek

91 Munier, *Het simultaneum*, 95-98, 192, 347-354. Ubachs, 'Het Ehtreglement voor de Generaliteit in de eerste jaren', in: A.H. Jenniskens et al., *Munsters in de Maasgouw* (Maastricht 1986) 213-228.

92 Johan Pestere was ook pensionaris van Maastricht.

93 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12273; NNBW deel 9 kolom 383.

94 Salm was gouverneur van Maastricht van 1648 tot zijn dood in januari 1673.

95 Anthonij Cocx (Anthoine Cox) was in 1648 benoemd tot Spaans drossaard van het Land van Dalhem (Munier, 'De calvinisering', 84).

96 NA, SG 1.01.02, Tweede serie ordinaris net-resoluties, inv.nr. 3263.

97 Haberts, 'Les gouverneurs', 200.

toegewezen het kasteel en de stad Dalhem en de dorpen Trembleur (met het kasteel St. André en Blegny), Olne, Bombaye, Feneur, Cadier en Oost. Bezit van de afgelegen exclave Olne was door de Waalse kerk bepleit als toevluchts-oord voor protestanten uit omliggend Luiks en Spaans gebied.⁹⁸ Over Berneau, een van de ban-ken van Sint-Servaas, moest nog worden be-slist. Koning Philips IV van Spanje had moeite om de uitkomsten van het akkoord te erkennen, mede op grond van bezwaren van lokale edelen en geestelijken. Een van de klagers was Arnold de la Margelle, heer van Eijsden en 's-Gravenvoeren en Spaans drossaard van het land van Dalhem. Hij zag zijn heerlijkheid Eijsden en delen van het Land van Dalhem aan de Republiek toegewezen. Uiteindelijk ratificeerde de koning het akkoord dan toch op 18 oktober 1662.⁹⁹ Voor de bevolking van de Landen van Overmaas kwam met het Partageverdrag een einde aan een periode van dertig jaar waarin zij de speelbal was van krachten van buiten, die onzekerheid en erger met zich meebracht. De keerzijde van het verdrag was dat eeuwen-oude verbanden werden gesplitst en dat inwo-ners met nieuwe grenzen en tollën werden ge-confronteerd. Er ontstonden volledig geschei-den bestuurlijke circuits, waar de ene helft op Limburg en Brussel was georiënteerd en de andere op Maastricht en Den Haag. Het doet denken aan de latere scheiding van Belgisch en Nederlands Limburg in 1839.

7. DE UITVOERING VAN HET PARTAGE-TRAKTAAT

Kort na de ondertekening van het Partagetrak-taat volgden enkele benoemingen en herbenoe-

mingen door de Staten-Generaal. Hans Willem van Till, die tot dan drossaard van Valkenburg en Dalhem was geweest, werd op 30 december 1661 herbenoemd tot drossaard van (alleen) het Land van Valkenburg.¹⁰⁰ De Staten-Generaal benoemden Robert van Ittersum tot drossaard van het Land van Dalhem, naast zijn drossaard-schap van het Land van 's-Hertogenrade.¹⁰¹ Op 6 januari 1662 bedankte Van Ittersum Hollands pensionaris Johan de Witt voor diens hulp bij het verkrijgen van deze functie. Op 5 januari had hij de eed afgelegd bij Johan Groulart, Brabants hoogschout van Maastricht.¹⁰² Op 19 november 1667 werd kolonel Robert van Ittersum eveneens benoemd tot commandant van de vesting Maastricht en onderhorige forten, ter vervan-ging van wijlen Godfried van Stein-Callenfels.¹⁰³

Na de Partage hadden vele edelen, kerkelij-ke instituties en burgers bezittingen aan beide kanten van de grens. Een voorbeeld was de hier-voor al vermelde Arnold de la Margelle. Tot zijn overlijden in 1664 was hij drossaard en luite-nant-stadhouder van de lenen van het Spaanse Land van Dalhem en heer van 's-Gravenvoeren en Warsage, maar hij was ook heer en inwo-ner van Eijsden in het Staatse deel. Een ander voorbeeld was de eveneens al genoemde Wolter Frans baron van Hoensbroeck-Geul. Hij woon-de in Geulle en was heer van Cadier, beide in de Staatse Partage, maar hij was als voogd van Spaans Valkenburg in Spaanse dienst.¹⁰⁴

Als uitvloeisel van de bereikte Partage wer-den in 1662 de belastingen vastgesteld voor de geestelijke bezittingen en de leengoederen in het Staatse Land van Dalhem.¹⁰⁵ Op 15 ok-tober 1663 kondigden de Staten-Generaal het *Reglement over het Landt van Daelhem* af dat het

98 Haas, *De verdeling*, 264.

99 Haas, *De verdeling*, 244-257.

100 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12274.

101 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12274.

102 NA, Archief van Johan de Witt 1653-1672, 3.01.17, inv.nr. 2657.

103 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12275.

104 Munier, 'De calvinisering', 98.

105 HCL, LVO 01.075, inv.nr. 9726.

bestuur na het sluiten van het Partagetraktaat regelde.¹⁰⁶ In de Staten van Dalhem werden de abt van Val-Dieu¹⁰⁷ en alle andere geestelijken uitgesloten van lidmaatschap, zodat de Staten uit slechts twee standen zouden bestaan: de edelen en de derde stand, dat wil zeggen vertegenwoordigers van banken en heerlijkheden. De adellijke leden waren meestal katholiek; van hen werd de eed van trouw geëist. De Statenleden van de derde stand dienden gereformeerd te zijn. Dat gold ook voor alle lokale schouten, schepenen, secretarissen en andere officieren. Statenvergaderingen werden belegd door de drossaard. Schouten moesten in hun bank of heerlijkheid wonen. De Staten dienden gewone en buitengewone belastingen op te leggen volgens de officiële richtlijnen en in een openbare vergadering. Vanwege de doorgemaakte moeilijke periode bleven de belastingen de komende acht jaar beperkt tot een gewone bedde van f 8.000 per jaar. Over de afhandeling van bestaande schulden zou nader worden overlegd. Recht zou worden gesproken in de lokale schepenbanken, met mogelijkheid van beroep bij het hooggerecht van de stad Dalhem en bij de Raad van Brabant in Den Haag. De schepenen van het hooggerecht dienden gereformeerd te zijn. In de stad Dalhem was ook het leenhof gevestigd. Gereformeerde kerken en scholen zouden voorlopig blijven waar zij nu waren; voor de kerken betekende dat uiteraard het simultaneum, omdat er geen eigen protestantse kerken waren. Om predikanten, kosteren en onderwijzers behoorlijk te kunnen onderhouden, maar vooral om de gereformeerde godsdienst te kunnen invoeren en te behouden, dienden alle katholieke geestelijken hun woningen en daarna het hele Land van Dalhem te ontruimen. Op 15 oktober 1663 decreteerden de Staten-Generaal

het *Reglement, stijl ende maniere van procederen in de Landen van Valckenborgh, Daelhem en 's Hertogenrade, Over-Maze*. Dit reglement reguleerde het procesrecht in de Staatse Landen van Overmaas.

Het Partageverdrag had verschillende gevolgen voor het Staatse bewind in het Land van Dalhem. Als eerste kan de benoeming van gereformeerde predikanten worden genoemd. Het dorp Blegny kan als voorbeeld dienen. Nog voor de ratificatie van het verdrag werd predikant Samuel Potheuck in 1661 aangesteld in de stad Dalhem. Van daaruit preekte hij af en toe ook in Blegny, dat tot de heerlijkheid Trembleur behoorde en daarvan steeds meer het echte centrum werd. In Blegny werd aan het einde van de zeventiende eeuw ook een 'halle' (gemeentehuis) gebouwd. In de achttiende eeuw woonden er ongeveer twintig protestanten in Blegny, wat wel aantoonde dat de gereformeerde kerk met een vrij hopeloze opdracht bezig was om haar geloofsrichting ingang te doen vinden in het Land van Dalhem en elders in de Landen van Overmaas. Er was vaak gedoe over het simultaneum en de protestanten werden bespot door katholieke jongeren. In 1668 werd Jean des Moulins predikant in Blegny. Hij werd opgevolgd door Jean Morel, die in 1719 overleed. Van 1720 tot zijn dood in 1768 was Abraham Henri Guyot predikant van Blegny.¹⁰⁸ Vanwege schandalen (dronkenschap, huwelijksproblemen) werd hij een tijd geschorst. Na hem kwam Elie-Pierre Louis Royère tot 1775. De laatste predikant in Blegny was Joseph Picard. In 1788 werd het werken hem onmogelijk gemaakt en vertrok hij.¹⁰⁹

Een ander gevolg van het Partagetraktaat was duidelijkheid over het Staatse bestuursmodel. In de Staatse Landen van Overmaas

106 Uitgegeven in Den Haag in 1664 door Hillebrandt van Wouw in opdracht van de Staten-Generaal.

107 Dat was toen Guillaume de Xhénemont.

108 Abraham Henri Guyot (1697-1768) was een zoon van schepenen Charles Guyot (1670-1734). Abraham Henri had een zoon Charles (1722-1762) die in zijn korte leven arts was in Blegny. Deze dr. Charles Guyot had een zoon Henri Daniel (1753-1828) die, na opleiding in Maastricht en Franeker, de grondlegger was van het dovenonderwijs in Nederland.

109 Schnackers, *Historique*, 87-89.

waren de Staten-Generaal soeverein. De Raad van State was belast met toezicht op het financieel bestuur. De Staten-Generaal stuurden om het jaar twee commissarissen-deciseurs naar Maastricht en de Landen van Overmaas voor bestuurlijk toezicht. De Raad van Brabant in Den Haag trad op als hoogste rechter. In elk van de Landen van Overmaas benoemden de Staten-Generaal een drossaard die zich vanaf 1667 ter plaatse steeds door een luitenant-drossaard liet vervangen.¹¹⁰ Deze wijze van besturen was al vanaf 1632 in zwang, werd vanaf 1648 standaard en vanaf 1663 vastgelegd in reglementen, waaronder het genoemde *Reglement over het Landt van Daelhem*. Schouten (*mayeurs*) en schepenen (*échevins*) werden voor het leven benoemd door de lokale heer. Was die er niet, zoals in de stad Dalhem, dan was dit een taak van de Staten-Generaal. Bepaalde financiële of organisatorische taken werden toevertrouwd aan burgemeesters (*bourgmestres*). Dat waren door de grondbezitters in de gemeente gekozen burgers die voor een bepaalde tijd, meestal twee jaar, werden benoemd. Volgens het *Reglement* dienden alle functionarissen gereformeerd te zijn, maar dat was bij gebrek aan geschikte lokale gereformeerden vaak niet mogelijk.

Op 21 augustus 1663 informeerde Robert van Ittersum, drossaard van Dalhem en 's-Hertogenrade, in opdracht van de gedeputeerden van de Staten-Generaal, Wolter Frans baron van Hoensbroeck-Geul dat hij zijn titel en documenten moest tonen om als heer van Cadier zitting te kunnen nemen in de Staten van het Land van Dalhem.¹¹¹ Dat de baron katholiek was was

Afb. 7 Staatse gevelsteen in het gemeentehuis van Dalhem (foto Kees Schaapveld).

geen bezwaar indien hij de eed van trouw aflegde.

Van 22 tot 27 oktober 1663 spraken vertegenwoordigers van de drie Staatse Landen van Overmaas in Maastricht over de gevolgen van de Partage, met name ook over de bemanning van de diverse schepenbanken. Behalve drossaard Van Ittersum was voor het Land van Dalhem een aantal schouten afgevaardigd: Pieter Isaacq van Trembleur¹¹², Johan de Jonckheere van Bombye,¹¹³ Johan Everard van Cadier en Willem Spitswegh (Spitsweck)¹¹⁴ van Oost. Johan Cuchlinius van Feneur verscheen niet.¹¹⁵

Op aandringen van drossaard Van Ittersum besloot het bestuur van de stad Dalhem in 1665 om de straten te plaveien en een stadhuis ('hal-

110 Berkvens, 'Staatkundige en institutionele geschiedenis', 89.

111 HCL, LVO 01.075, inv.nr. 9737; Habets, 'Notice', 145.

112 Pieter Isaacq werd in 1664 door de Staten-Generaal benoemd tot schepen van het hooggerecht van de Vroenhof (NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12274).

113 Johan de Jonckheere was ook schout van Gulpen.

114 Willem Spitsweck verving Peter Storm die schout van Oost was van 1663 tot 1668. In 1668 werd Spitsweck benoemd tot schout (Janssen de Limpens, 'Geschiedenis', 115). Later werd hij ook schepen van Feneur. Hij woonde in Maastricht (Munier, 'De calvinisering', 134).

115 Munier, *Het simultaneum*, 124-125; Munier, 'De calvinisering', 95.

Afb. 8 Gezicht op Dalhem, door Josua de Grave 1670 (bron: museum Boymans-Van Beuningen inventarisnummer depot nr. JdG 2 (PK)).

le') te bouwen.¹¹⁶ Dat stadhuis is later totaal verbouwd, maar de gevelsteen met het Staatse wapen is behouden gebleven (afbeelding 7 en afbeelding 8).

De gewone bedde voor de drie Staatse Landen van Overmaas was in 1666 vastgesteld op f 50.000 per jaar. Het aandeel van het kleine Land van Dalhem hierin bleef f 8.000. Bij de financiële verantwoording over het jaar 1679 gaf ontvanger Johan Joachim de Jacobi als totale ontvangsten f 16.720 op en als totale uitgaven f 16.498.¹¹⁷ Zijn overzicht werd gecontroleerd en ondertekend door de drossaard en gedeputeerden uit de Staten van Dalhem.¹¹⁸ Een later overzicht geeft de stand van zaken weer in het jaar 1683.¹¹⁹ In dat jaar moest het Land van Dalhem in totaal f 14.095 opbrengen. De belangrijkste uitga-

ven waren voor bedde, traktementen, rentebetalingen en bijdragen aan functionarissen en instellingen in Maastricht. De inkomsten van het Land van Dalhem waren vrijwel volledig afkomstig van grondbelasting, met differentiatie naar de kwaliteit van de grond, vrijstelling voor sommige percelen en verschillen in heffing per bunder tussen de zes heerlijkheden.

In 1667 overleed Hans Willem van Till, drossaard van het Staatse Land van Valkenburg en heer van Olne. Zijn zoon Gijsbert verkocht de heerlijkheid Olne op 6 oktober 1668 aan Daniel Buirette, burger van Maastricht.¹²⁰ Op 23 maart 1669 benoemden de Staten-Generaal Philip Jacob van den Boetzelaer (1634-1688), heer van Asperen, tot drossaard van het Staatse Land van Dalhem, als opvolger van Robert van Ittersum.¹²¹ Die laatste raakte in een duel met de chevalier de

¹¹⁶ Schnackers, *Dalhem*, 38.

¹¹⁷ HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9727.

¹¹⁸ HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9725.

¹¹⁹ HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9724.

¹²⁰ Hennuy, *Histoire*, 193; Stouren, 'Histoire', 176; Hennuy en Stouren schreven Gilbert in plaats van Gijsbert.

¹²¹ NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12275.

Colombières dodelijk gewond. Hij werd begraven in de St. Jan in Maastricht (afbeelding 9).¹²² De Statenvergadering van 19 juni 1669 schonk aan Van den Boetzelaer f 1.000 Maastrichtse koers als welkomstgeschenk.¹²³ Met Van den Boetzelaer kwam er een einde aan de aanwezigheid van drossaards in het gebied zelf. Vanaf 1669 waren de drossaards edelen uit de Republiek die zelden naar het Zuiden afreisden. Zij lieten hun werkzaamheden ter plaatse uitvoeren door luitenant-drossaards die door henzelf (en dus niet door de Staten-Generaal) werden aangesteld en betaald. Vanaf 1661 was er één drossaard voor zowel het Land van Dalhem als het Land van 's-Hertogenrade. De twee Landen hadden meestal elk een eigen luitenant-drossaard.

Belastinggeschillen kwamen regelmatig op de agenda van de vergaderingen van de Staten van Dalhem. Een probleem dat aan de lokale privileges raakte, altijd een gevoelig onderwerp, was dat een zekere Pierre Matthieu uit Olne in 1671 klachten over zijn belastingaanslagen had ingediend, eerst bij de Staten-Generaal, daarna bij de commissarissen-deciseurs in Maastricht en tenslotte bij de Raad van Brabant in Den Haag. Op deze wijze werden zowel de subalterne gerechten als het hooggerecht van het Land van Dalhem gepasseerd, zo meenden de Staten. Dit was ten nadele van de rechten van de drossaard en van de mindere officieren, maar ook van de inwoners van Dalhem die zo aan hun eigen gerechten onttrokken zouden worden en tot hogere kosten gedwongen. Dit druiste in tegen de gebruiken en privileges van het Land. De luitenant-drossaard zou bij de Raad van State, de Raad van Brabant en de procureur-generaal aandringen deze gebruiken en privileges te respecteren. Daniel Buirette, heer van Olne, zou, samen met de griffier en een bekwaam advo-

Afb. 9 Grafsteen van Robert van Ittersum in de Sint-Jan te Maastricht (foto Kees Schaapveld)

caat, deze instanties verzoeken de klachten van Pierre Matthieu niet in behandeling te nemen. Mochten de instanties daar niet op ingaan, dan zou de luitenant-drossaard hun verzoeken de zaak zo lang aan te houden totdat de Staten van het Land van Dalhem een nadere remonstrantie hadden ingediend.¹²⁴

122 Ignaz Matthey, *Galerij van Nederlandse en op Nederlands grondgebied verblijvende buitenlandse duellisten, uitdagers en duelweigeraars* (Amsterdam 2022) 315.

123 HCL, LVO 01.075, inv.nr. 9726.

124 HCL, LVO 01.075, inv.nr. 9726.

8. DE 'HOLLANDSE' OORLOG (1672-1678) EN DE KORTE PERIODE VAN VREDE TOT 1688

De hoop van bestuurders en inwoners van de Landen van Overmaas op een vreedzaam bestaan na het Partageverdrag van 1661 werd al na tien jaar verstoord. Het Staatse Land van Dalhem werd tussen 1672 en 1748 vier keer getroffen door Franse agressie. De eerste keer was van 1672 tot 1678 toen Lodewijk XIV de 'Hollandse Oorlog' (*la Guerre de Hollande*) voerde tegen de Republiek. Met zijn leger trok hij via Luiks gebied naar de Rijn, zodat het Land van Dalhem op zijn weg lag. Op 24 mei 1672 stak hij de Maas over bij Visé en kampeerde hij bij Berneau. Delen van de Staatse Landen van Overmaas werden bezet en gedurende mei-juni 1672 legden de Fransen schattingen op aan die gebieden.¹²⁵ Zo eiste luitenant-generaal Noël Bouton, graaf de Chamilly, op 19 juni 4.800 *livres* en 64 koeien van het Staatse Land van Dalhem, bij gebreke waarvan hij dreigde met militaire executie, 'contraints par toutes les rigueurs de la guerre'. En Charles de Montsaulnin, graaf du Montal, commandant van de Franse troepen te Maaseik, Tongeren en omliggende gebieden, legde de heerlijkheid Oost voor de maanden mei en juni een schatting op van 57 *livres* en twee koeien.¹²⁶ In juni 1673 nam Lodewijk XIV Maastricht in. Twee maanden later trad Spanje toe tot de anti-Franse alliantie. Op 26 oktober 1673 benoemde Lodewijk XIV voor het bestuur in de bezette gebieden twee intendanten: Michel

Dumouceau¹²⁷ en Joachim Faultrier.¹²⁸ Na zware strijd slaagden de Fransen er op 23 mei 1674 in fort Navagne op de Spanjaarden te veroveren, waarna het fort grotendeels werd ontman-teld.¹²⁹ Ook toen kampeerde het Franse leger bij Berneau, Bombaye en omstreken.¹³⁰ De Franse administratie verving de gereformeerde schouten en schepenen in het Land van Dalhem door katholieken. Zij werden in februari en maart 1675 in Maastricht beëdigd. S. de Xhénemont werd de nieuwe drossaard van het Land van Dalhem.¹³¹ De Fransen gaven de kerken voor exclusief gebruik terug aan de katholieken. In Olne keerde pastoor Antoine Delva terug naar zijn pastorie en werd het simultaneum opgeheven.¹³² In 1675 namen de Fransen ook het heretogdom Limburg in.¹³³ Voor de rechtspraak in hoger beroep stelden de Fransen begin 1675 in Maastricht een Soevereine Raad voor Brabant in, ter vervanging van de Raden van Brabant in Brussel en Den Haag.¹³⁴

Met de Vrede van Nijmegen in 1678 werden Maastricht en de Staatse Landen van Overmaas integraal door de Fransen overgedragen aan de Republiek (artikel VIII). Dat leidde uiteraard tot inspanningen om de situatie van voor 1672 te herstellen dan wel met een schone lei aan te van-gen. Om te beginnen moesten de openstaande oorlogskosten worden betaald. Daartoe kwamen op 14 september 1679 vertegenwoordigers van de drie Staatse Landen van Overmaas bijeen. Voor het Land van Dalhem waren dat Daniel Buirette, heer van Olne, en de heren

125 Charles Alexandre Rahlenbeck, *Histoire de la ville et du comté de Dalhem* (1852) 144; Schnackers, 'Pages d'histoire', 40; Veldman, *Le fort de Navagne*, 22-23.

126 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9225. Antoon Candidus van Hoensbroeck was toen heer van Oost.

127 Soms als Dumonceau geschreven.

128 P.J.H. Ubachs en A.M.G.G. Stroom, 'Een Franse Raad van Brabant in Maastricht, 1675-1678', *PSHAL* 134-135 (1998-1999) 247.

129 Hovens, *Navagne*, 51-53; Veldman, *Le fort de Navagne*, 24-33; Pinckers en Van Hall, 'Navagne', 13; Ubachs en Stroom, 'Een Franse Raad', 254; Rahlenbeck, *Histoire*, 145; Schnackers, *Pages d'histoire*, 77.

130 Anoniem, *Berneau*, 19; Schnackers, *Notes historiques*, 23.

131 Munier, 'De calvinisering', 105-107.

132 Hennuy, *Histoire*, 270; Stouren, 'Histoire', 208-211.

133 Munier, *Het simultaneum*, 206-207 en 216; Ubachs en Stroom, 'Een Franse Raad', 241.

134 Ubachs en Stroom, 'Een Franse Raad', 249-256; Hennuy, *Histoire*, 271-272.

Culott, Jacobi en Ghijsen. De kosten betroffen verschillende traktementen en donatieven en verder vooral foerage voor paarden. Valkenburg zou de helft betalen en de andere twee landen de andere helft.¹³⁵

In 1678 werden de door de Fransen aangeestelde katholieke schouten en schepenen in de Staatse Landen van Overmaas weer vervangen door gereformeerden. In hetzelfde jaar keerden de Spanjaarden met hun tolkantoor terug in fort Navagne.¹³⁶ Op 10 oktober 1679 bevestigden de Staten-Generaal de benoeming van een hele reeks nieuwe bestuurders voor Maastricht en de Landen van Overmaas. Zij waren in eerste instantie aangesteld door de prins van Oranje.¹³⁷ Cornelis van Aerssen, heer van Wernhout en Boekelo (1638-1706), werd benoemd tot de nieuwe drossaard en stadhouder van de lenen van de Landen van Dalhem en 's-Hertogenrade.¹³⁸

Na afloop van de Hollandse Oorlog diende het financiële beheer van het Land van Dalhem weer op orde te worden gebracht. Johan Joachim de Jacobi, die in 1680 de heerlijkheden Blankenberg en Cadier had gekocht, legde een rekening neer voor de administratie van de ontvangsten van het Land van Dalhem.¹³⁹ Johan Pesters, die van 1657 tot 1673 landsontvanger was geweest en in 1667 tot luitenant-drossaard was benoemd, diende zijn eindafrekening in ten bedrage van f 29.603. In de vergadering van de Staten van Dalhem van 28 april 1681 werd een overeenkomst bekend gemaakt inzake een sle-

pend geschil met het kapittel van Onze-Lieve-Vrouwe in Maastricht over belastingheffing in Cadier. In dezelfde vergadering presenteerde Johan Joachim de Jacobi zijn verzoek om te worden opgenomen in de Staten van Dalhem als heer van Cadier. De drossaard en de Staten wilden zijn verzoek in, in afwachting van goedkeuring door de Staten-Generaal.¹⁴⁰

Na het einde van de Franse bezetting in 1678 waren in beginsel de Staatse reglementen voor de Landen van Overmaas inzake de rol van de gereformeerde godsdienst weer van kracht, maar volledige handhaving bleek moeilijk, zeker in het perifere en grotendeels Franstalige Land van Dalhem. Na 1678 was de godsdienstige situatie in de Staatse Landen van Overmaas meer ontspannen, in vergelijking met de periode voor 1672. De Staten-Generaal legden de nadruk op de bescherming van de bestaande kleine groep protestanten en deed nauwelijks pogingen tot nieuwe aanwas. In sommige plaatsen werden opnieuw gereformeerde predikanten aangesteld. Zo werd in 1680 Jacques Audebert de la Rouille benoemd in Dalhem en een andere predikant in Blegny (bij Trembleur). Henri Chrouet was vanaf 1649 steeds in Olne gebleven. In alle drie de plaatsen werden ook gereformeerde schoolmeesters aangesteld en werden katholieke scholen gesloten.¹⁴¹ In een resolutie van 6 juni 1680 gelastten de Staten-Generaal dat de gereformeerden niet mochten worden gehinderd in het gebruik van de kerken, wat neerkwam op het sanctioneren van het simultane-

135 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 3912.

136 Hovens, *Navagne*, 55.

137 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12276; Munier, *Het simultaneum*, 229; HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726; Munier, 'De calvinisering', 133-134.

138 Cornelis van Aerssen komt niet voor in de Commissieboeken van de Staten-Generaal van 1679 en 1680. Het archief Van Aerssen (1.10.01) in het NA bevat geen enkel document over hem. Hij is niet te verwarren met de veel bekendere Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck die onder andere gouverneur van Suriname was.

139 Johan Joachim de Jacobi werd in 1713 ook vermeld als landsontvanger en zijn zoon Johan Frederik (overleden 1746) in 1713 als adjunct-landsontvanger en in 1716 als landsontvanger van het Land van 's-Hertogenrade (HCL, LvO 01.075, inv.nrs. 8472-8474).

140 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

141 Munier, *Het simultaneum*, 234-235 en 264; Stouren, 'Histoire', 212.

um.¹⁴² Omdat calvinistische kerkdiensten in Olne werden verstoord besliste Daniel Albrecht Buirette in 1686 om bij elke dienst een sergeant of boswachter te zetten.¹⁴³ In de praktijk genoot de katholieke bevolking in de Landen van Overmaas na de Vrede van Nijmegen een grote mate van vrijheid.¹⁴⁴

Vergrijpen tegen de bestuurlijke regels bleken hardnekkig. In 1682 bleken zes van de zeven schepenen van de stad Dalhem in Maastricht te wonen, in strijd met de richtlijnen van de drossaard. Alleen schout Isaacq Hermes verbleef in Dalhem. Hij was ook schout van Feneur en schepenen van Olne en Trembleur. De officieel afgekeurde, maar in de praktijk kennelijk geaccepteerde afwezigheid van schepenen en de combinatie van meerdere functies kwamen ook voor in de andere heerlijkheden van het Land van Dalhem.¹⁴⁵ De drossaard trad niet tegen de afwezigen op, tot verdriet van predikant Jacques Audebert de la Rouille van Dalhem die in een onwelkome omgeving wel enige ruggensteun kon gebruiken. Ook de eis dat alle bestuurders gereformeerd moesten zijn bleek niet te handhaven. In de bank van Trembleur werd er genoeg mee genomen als vier van de zeven schepenen gereformeerd waren. Van de twee burgemeesters van Trembleur was het na 1678 gebruikelijk dat de ene katholiek was en de andere gereformeerd.¹⁴⁶ Omdat ook in Olne de meeste schepenen afwezig waren benoemde Daniel Buirette, heer van Olne, twee extra schepenen, Wathelet Nizet en Pierre Pétry, beiden katholiek, hetgeen door de Staatse commissarissen in Maastricht werd aanvaard. Ook in Olne was na 1678 het gebruik ontstaan dat

van beide burgemeesters een katholiek en de ander gereformeerd was. Die situatie zou tot het einde van de Staatse tijd in het Land van Dalhem voortduren. In 1785 was in Feneur schout Philippe Fermin, die ook schepenen van Maastricht was, gereformeerd, terwijl er twee gereformeerde en drie katholieke schepenen waren en twee katholieke burgemeesters.¹⁴⁷ Ook in Bombaye was de schepenenbank gemengd in 1785: vier gereformeerden en drie katholieken. Van de twee burgemeesters was de ene gereformeerd en de andere katholiek.¹⁴⁸ We zien dus dat over de godsdienst van lokale bestuurders in het Staatse Land van Dalhem vrijwel geruisloos een compromis was bereikt.

9. DE NEGENJARIGE OORLOG (1688-1697)

Na de afkondiging van het Partagetraktaat was het maar tien jaar vrede geweest in de Landen van Overmaas en ook na het einde van de Hollandse Oorlog duurde de vrede maar tien jaar. In september 1688 was Lodewijk XIV zijn volgende oorlog voor uitbreiding van Frans grondgebied begonnen: de Negenjarige Oorlog, die een echte Europese oorlog werd. In 1685 had hij het Edict van Nantes herroepen, wat een grote stroom protestantse vluchtelingen veroorzaakte, onder andere naar de Republiek. In augustus 1689 trok het Franse leger de Zuidelijke Nederlanden binnen, maar werd tot staan gebracht door Spaanse, Staatse en geallieerde troepen. In deze spannende tijd stuurde de Raad van State gedeputeerden naar Maastricht en de Landen van Overmaas. Zij berichtten op 31 augustus 1689 over de staat van de garnizoenen, waaronder dat van Dalhem, en de kosten om de verdediging op

142 Munier, *Het simultaneum*, 273-274.

143 Hennuy, *Histoire*, 235, 242; Stouren, 'Histoire', 214 en 224-225. Deze Daniel Albrecht Buirette was de zoon van de eveneens Daniel Buirette geheten heer van Olne. Vader Daniel overleed in 1682, zoon Daniel Albrecht in 1692.

144 Munier, *Het simultaneum*, 273-274; Hovens, *Navagne*, 23.

145 Munier, 'De calvinisering', 111-113.

146 Schnackers, *Historique*, 71-72 en 88.

147 Schnackers, 'Feneur', 21.

148 Schnackers, *Notes historiques*, 40-41.

orde te brengen.¹⁴⁹ Op 1 september 1689 kwamen de Staten van de drie Staatse Landen van Overmaas bijeen om de verbetering van de garnizoenen en de betaling daarvan te regelen. De extra kosten bedroegen 60 rijksdaalders per week en eenmalig 250 rijksdaalders voor ‘bultsacken’ en dekens. De Staten besloten ook tot herstel van de verdedigingswerken. Om een en ander te organiseren werd Johan Joachim de Jacobi, heer van Cadier, aangesteld als militair commissaris.¹⁵⁰

In 1690 ging het Franse leger weer in het offensief. Maastricht werd niet aangevallen, maar de Staatse Landen van Overmaas, ook Dalhem, kregen de Fransen wel op bezoek. Op 16 augustus 1690 werd Margraten geplunderd en platgebrand. Ook in Gulpen stichtten de Fransen brand.¹⁵¹ In de nacht van 28 op 29 januari 1691 werd Henri Chrouet, gereformeerd predikant van Olne, door Franse soldaten vermoord. Chrouet werd opgevolgd door Abel de Lambermont. Hij zou zestig jaar gereformeerd predikant van Olne blijven.¹⁵² De Spaanse Landen van Overmaas hadden al in 1689 tegen forse betaling een *sauvegarde* geregeld.¹⁵³ Na de plundering van Margraten en Gulpen voelden ook de Staatse Landen van Overmaas zich gedwongen om op 24 februari 1691 in Luxemburg een traktaat te sluiten met de Franse intendant Jean-Baptiste (de) Mahieu. Hoewel de Staatse Landen van Overmaas na 1690 niet door de Fransen werden bezet, werden zij verplicht die *sauvegarde* tot en met 1694 te betalen.¹⁵⁴ Na de verovering van Hoei en Charleroi in 1693 waren de Fransen opnieuw in de buurt, maar in 1694 verloren zij de vesting Namen aan Willem

III en zijn vestingsdeskundige Menno van Coehoorn. Bovendien ontstond in Frankrijk grote armoede en hongersnood. De strijd tussen de geallieerden en Frankrijk liep uit op een patstelling. Na hun bombardement van Brussel in 1695 werden de Fransen geleidelijk uit de Zuidelijke Nederlanden verdreven.¹⁵⁵ Met de Vrede van Rijswijk in 1697 werd de Negenjarige Oorlog beëindigd. In de Zuidelijke Nederlanden had Lodewijk XIV niets bereikt dan misère en verwoesting. De volgende oorlog zou helaas niet lang op zich laten wachten.

10. DE SPAANSE SUCCESSIEOORLOG (1701-1713)

Na de beëindiging van de Negenjarige Oorlog met de Vrede van Rijswijk in 1697 wachtten Europese mogendheden de dood van de ziekelijke, kinderloze Spaanse koning Karel II af. Diens overlijden in 1700 leidde tot de Spaanse Successieoorlog (1701-1714). Maximiliaan Emanuel van Beieren, de door Karel II benoemde landvoogd van de Spaanse Nederlanden, had de kant van Philips V gekozen, de Franse pretendent voor de Spaanse troon, zodat Franse troepen begin 1701 de Zuidelijke Nederlanden konden overnemen. Engeland en de Republiek, onder Willem III, steunden de Oostenrijks-Habsburgse aanspraken op de Spaanse erfenis. De Fransen bezetten ook de Spaanse en Staatse Landen van Overmaas, maar Maastricht bleef in Staatse handen. Vertegenwoordigers van beide Partages waren op 6 maart 1702 bijeengekomen om een gezamenlijke strategie voor deze benarde tijden te bepalen. Voor het Staatse Land van Dalhem was Johan Joachim de Jacobi aanwezig.

149 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 128.

150 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 192.

151 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 8992 en HCL, Schepenbank Margraten 30.003, inv.nrs. 188-189.

152 Stouren, ‘Histoire’, 251-252.

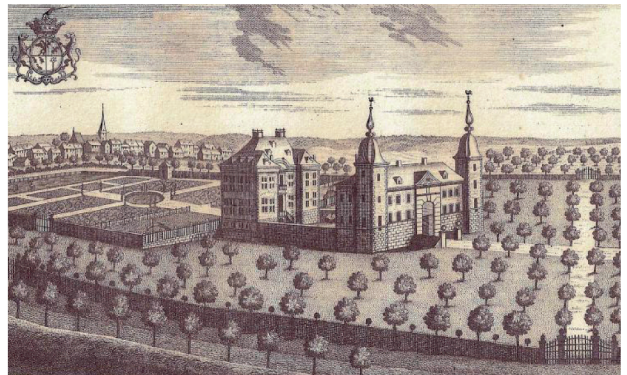
153 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 815.

154 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9029; Kees Schaapveld, *Geschiedenis van Gulpen tot 1850* (Berg en Terblijt 2021) 53-57.

155 Luc Panhuysen, *Oranje tegen de Zonnekoning. De strijd van Willem III en Lodewijk XIV om Europa* (Amsterdam/Antwerpen 2016) 424-425, 436-439, 449-451.

De vertegenwoordigers beloofden goed te zullen samenwerken, gemaakte kosten eerlijk te verdelen en vrij verkeer van personen en goederen toe te laten.¹⁵⁶ De Fransen werden snel verjaagd uit de Maastreek. Een Brits-Staats leger van meer dan 153.000 soldaten onder leiding van John Churchill, de latere hertog van Marlborough, verdreef hen vanaf half mei 1702 uit Venlo, Weert, Roermond en Stevensweert. Het Staatse garnizoen van Maastricht wist fort Navagne te overrompelen en de Franse bezetters gevangen te nemen. Daarna werden de resten van het fort definitief verwoest. In oktober werd Luik oververd en begin 1703 Limbourg en Hoei.¹⁵⁷

Voor de heroverde Spaanse Landen van Overmaas en het hertogdom Limburg besloten de Republiek en de Habsburgse keizer om voor de duur van de oorlog het militaire gezag door de Republiek te laten uitoefenen en het civiele bestuur door de Oostenrijkse aartshertog Karel, die zich als pretendent-koning van Spanje Karel III noemde. Deze regeling gold niet voor de Staatse Landen van Overmaas, voor welke de verdrijving van de Fransen betekende dat zij gewoon weer onder Staats gezag kwamen te staan. De Fransen waren echter niet ver weg, namelijk in Namen en Luxemburg, zodat de Staatse Landen van Overmaas tot 1712 gedwongen waren om de Franse dreiging af te kopen. Op 21 mei 1703 kwamen de drie Staatse Landen van Overmaas in Maastricht overeen om Guillaume d'Olne, heer van Olne, naar Brussel te sturen om de Franse contributie te betalen aan intendant De Bagnols. Het jaar daarop moest Guillaume daarvoor naar Luxemburg. Hij hield de uitga-

Afb. 10 Het kasteel van Olne (bron: Remacle Le Loup, in: Pierre Lambert de Saumery, *Les Délices du Pays de Liège*, deel 3 (Luik 1743) 265).

ven aan de Fransen bij tot en met het jaar 1711.¹⁵⁸ Guillaume d'Olne was in 1694 in het bezit gekomen van de heerlijkheid Olne. Hij liet daar vanaf 1703 een groot kasteel bouwen, dat helaas in 1919 is afgebroken (afbeelding 10). Olne bleef in het bezit van de familie tot het einde van het ancien régime.¹⁵⁹

Omdat de meeste schepenen van het hof van Dalhem in Maastricht woonden en door de oorlog reizen niet veilig was, werd in naam van drossaard Van Aerssen Jean Béranger benoemd tot toegevoegd schepen, om de rechtspleging voortgang te kunnen geven.¹⁶⁰ Op 27 maart 1703 besloten de Staten van het Staatse Land van Dalhem om de stad Dalhem, die, net als de stad Hertogenrade in het Spaanse Land van 's-Hertogenrade, in normale tijden als 'vrijheid' (*franchise*) niet bijdroeg aan de bede en andere subsidies, nu wel een bedrag van 60 écu

156 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 93.

157 J.W. Wijn, *Het Staatse leger. Deel VIII, Het tijdperk van de Spaanse Successieoorlog 1702-1715, Band 1, Inleiding en veldtochten van 1702-1705* (Den Haag 1956) 24; Pinckers en Van Hall, 'Navagne', 13; Hovens, *Navagne*, 55-57; Het totaal aantal manschappen was 153.782 waarvan 113.711 op de betaalrol van de Republiek stonden en 40.071 op die van Groot-Brittannië.

158 HCL, LvO 01.075, inv.nrs. 130-132.

159 Jaspar, 'Le Pays de Herve', 20-25; HCL, Huis Scheres (familie d'Olne) 16.0521, inv.nr. 1666; HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9360; Hennuy, *Histoire*, 251-252 en 255; Stouren, 'Histoire', 235, 242-243, 247 en 252-258.

160 Schnackers, *Dalhem*, 41.

per jaar te laten betalen vanwege de oorlog, net als zij in de vorige oorlog 100 écu betaalde.¹⁶¹ Op 22 juli 1706 presenteerde Godard (van) Tuyll van Serooskerke aan de Staten zijn commissie als nieuwe drossaard van het Staatse Land van Dalhem. De Staten-Generaal hadden hem op 17 april 1706 benoemd als opvolger van de overleden Cornelis van Aerssen.¹⁶²

Gedurende de oorlog werd de afspraak van 6 maart 1702 om de oorlogskosten eerlijk te verdelen goed nageleefd. Resoluties van de Raad van State bevestigden in 1711 en 1712 de associatie tussen de Staatse en ex-Spaanse Landen van Overmaas, het hertogdom Limburg en de tussenliggende vrije Rijksheerlijkheden. Het ging veelal over rekeningen voor leveringen voor geallieerde troepenpassages, zoals die van keizerlijke en Keur-Paltische troepen van generaal graaf von Vehlen op 26 juni 1711. De Staatse kwartiermeester-generaal Daniel Wolfgang van Dopff organiseerde de verdeling en gedeputeerden van de Raad van State controleerden.¹⁶³

11. EEN PERIODE VAN VREDE, 1713-1740

Met de Vrede van Utrecht van 11 april 1713 kwam er een einde aan de Spaanse Successieoorlog en brak een periode van vrede aan voor de veelbeproefde bevolking van de Zuidelijke Nederlanden. Voor de Staatse Landen van Overmaas betekende dat geen veranderingen vergeleken met de situatie van voor de oorlog. De voormalig Spaanse Zuidelijke Nederlanden behoorden nu echter tot het rijk van de Oostenrijkse Habsburgers. In 1717 vestigden de Oostenrijkers weer een tolkantoor (*comptoir*) op de plaats waar fort Navagne had gelegen, zoals ook in Spaanse

Afb. 11 Frédéric Louis Rambonnet door Françoise Sara Alida Rambonnet (bron: RKD-Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, privé collectie, IB-nummer 107119).

tijd had bestaan.¹⁶⁴ Terwijl de overwegend katholieke bevolking van Staats Dalhem haar godsdienst in relatieve vrijheid kon uitoefenen bleef het protestantisme in het omliggende Oostenrijkse gebied verboden.

Als opvolger van luitenant-drossaard Pierre Hermes¹⁶⁵ bood Frédéric Louis Rambonnet (afbeelding 11) op 18 mei 1724 zijn commissie aan de Staten van Dalhem aan. Rambonnet was zoon van Franse emigranten en in 1684 in Berlijn gedoopt met de calvinistische keurvorst van Brandenburg als peetvader. In 1712 was hij in Dalhem getrouwd met de in Maastricht geboren Françoise Elisabeth de Monestier.¹⁶⁶ Rambonnet werd in 1720 benoemd tot vice-hoogschout van het Brabants hooggerecht van

¹⁶¹ HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

¹⁶² NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12280.

¹⁶³ HCL, LvO 01.075, inv.nrs. 96 en 98.

¹⁶⁴ Hovens, *Navagne*, 57-59; Pinckers en Van Hall, 'Navagne', 13.

¹⁶⁵ Pierre Hermes was in 1680 benoemd tot landsadvocaat van Staats Dalhem en in 1707 tot luitenant-drossaard.

¹⁶⁶ *Nederland's Patriciaat*, 25^e jaargang 1939, 205-206. Deze bron vermeldt dat Rambonnet openbare functies in Maastricht bekleedde, maar ook in Pruisische dienst was, onder andere als gezant bij de prins-bisschop van Luik. Dat laatste verklaart mogelijk dat hij in Dalhem woonde en daar overleed in 1755.

Maastricht.¹⁶⁷ Op 21 juni 1725 bood Leonard baron Taets van Amerongen (1700-1736) aan de Staten van Dalhem zijn commissie aan als drossaard van het Land van Dalhem (en van het Land van 's-Hertogenrade). Leonard Taets van Amerongen was door de Staten-Generaal benoemd op 23 januari 1725, als opvolger van Godart van Tuyll van Serooskerke, die vrijwillig afstand had gedaan.¹⁶⁸ Onder voorzitterschap van Taets van Amerongen kwamen de Staten van Dalhem op 13 juni 1726 bijeen, zoals gewoonlijk in Maastricht. De vertegenwoordigers van de adel en de banken controleerden minutieus de jaarrekening van Dalhem. De opgebrachte bedde was f 7.200 dankzij een korting die de Staten-Generaal in 1725 hadden toegekend voor een periode van vier jaar. Bovenop deze kosten kwamen vooral salarissen, toeslagen en donatieven, en slechts f 500 voor rente op schulden. De totale uitgaven bedroegen f 13.856. Bijgevoegd waren heel uitgebreide jaarrekeningen van de afzonderlijke heerlijkheden, die van Cadier en Oost in het Nederlands, de andere in het Frans.¹⁶⁹ Overigens zijn de weinige beschikbare verslagen van vergaderingen van de Staten van Staats Dalhem in de achttiende eeuw vaak weinig informatief en beperken zich tot lokale administratieve en financiële onderwerpen.¹⁷⁰

Taets van Amerongen stelde in 1734 Laurens (Laurentius) Ghijsen aan als luitenant-drossaard van Dalhem, wat door de Staten-Generaal werd goedgekeurd.¹⁷¹ Na het overlijden van Taets van Amerongen benoemden de Staten-Generaal op 7 mei 1736 Eger baron Tamminga, heer van Moersbergen, (1682-1752) tot drossaard van de Staatse Landen van Dalhem (en 's-Hertogenrade).¹⁷² Hij continueerde Laurens

Ghijsen als zijn luitenant-drossaard.¹⁷³ Op 16 mei 1737 werd Alexander van Kervel aangesteld als agent van het Land van Dalhem. Hij was voorgesteld door de Staten van Valkenburg en inmiddels ook aangenomen door de Staten van 's-Hertogenrade. De agent behartigde de belangen van de Staatse Landen van Overmaas in Den Haag.¹⁷⁴

Drossaard baron Tamminga begon zijn bestuur met het afkondigen van 'politieke statuten' voor de stad en vrijheid Dalhem, dat wil zeggen de richtlijnen voor de uitoefening van zijn gezag. Deze in het Frans geschreven statuten werden op 29 juni 1737 voorgelezen aan de met klokgelui opgeroepen bevolking, in aanwezigheid van luitenant-drossaard Laurens Ghijsen en het hooggerecht van Dalhem. Tamminga zelf was er niet bij. De statuten verboden vloeken, blasfemie, werken op zondag, diefstal, jacht, vissen op bepaalde dagen, het uiten van beledigingen, lijfelijk geweld, wapenbezit, alcoholmisbruik, onrust tijdens kerkdiensten, ongeoorloofd betreden van percelen van anderen en het laten grazen van vee waar dat was verboden. Inwoners moesten de wegen langs hun terreinen onderhouden. Ook de samenstelling van het brood werd voorgeschreven. Inwoners met minder dan vijf bunder grond mochten geen duiven houden en geen vee laten grazen en diegenen met meer dan vijf bunder mochten maximaal zes schapen per bunder houden. Op elke overtreding stond een straf, meestal een boete of confiscatie, een enkele keer ook een lijfstraf, zoals voor het verloothenen van God of het heulen met de duivel. De statuten van 1737 werden verscheidene malen vernieuwd

167 P. Doppler, 'Aanstelling van Frederic Louis Rambonet tot stadhouder van den hoogschout van het Brabantsch hoog-gerecht en van den Vroenhof te Maastricht in 1720', *De Maasgouw* 37 nr. 6 (1915) 48.

168 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken inv.nr. 12283.

169 NA, SG 1.01.02, Verbalen Staats-Limburg, inv.nr. 9020, scan 136 en volgende.

170 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

171 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9981.

172 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12284.

173 Laurens Ghijsen was in 1750 ook schepen van het Brabants hooggerecht in Maastricht (Doppler, 'Namen van schouten', 68).

174 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9726.

en opnieuw verkondigd, op 9 oktober 1759 door luitenant-drossaard Willem Frederik de Jacobi, in aanwezigheid van alle schepenen, met uitzondering van schepenen Adrien Louis Pélerin, zoals opgetekend door griffier Daniel Guijot.¹⁷⁵ Deze Pélerin bekleedde verschillende functies in Maastricht en Staats Overmaas. Zo werd hij in 1770 benoemd tot griffier van de Staten van Dalhem en in 1775 tot luitenant-voogd van het Land van Valkenburg.¹⁷⁶

12. VAN DE OOSTENRIJKSE SUCCESSIE- OORLOG (1740-1748) TOT HET VERDRAG VAN FONTAINEBLEAU (1785)

In 1740 begon de Oostenrijkse Successieoorlog. Het officiële motief voor deze oorlog was de betwiste erfopvolging door Maria Theresia. Vele Europese staten waren in wisselende formaties en op verschillende momenten betrokken bij deze oorlog. De Zuidelijke Nederlanden werden pas een strijdtoneel met de oorlogsverklaring van Frankrijk aan Oostenrijk op 16 april 1744. Hoewel de Republiek formeel geen oorlogspartij was, werden Staatse troepen wel betrokken bij de Franse inval in de Oostenrijkse Nederlanden doordat Staatse garnizoenen waren gelegerd in de zogenoemde Barrièresteden ter afschrikking van Frankrijk. In april-mei 1747 bezetten de Fransen Staats-Vlaanderen en daarmee was de Republiek nu ook officieel in oorlog met Frankrijk. Zo werd ook het Staatse Land van Dalhem weer het onheil ingezogen. In juli 1747 waren Hongaarse troepen in het kasteel van Argenteau gelegerd en in augustus 1747 Hessische troepen in het Land van Dalhem. Dat waren bondgenoten van Oostenrijk en de Republiek, maar een dergelijke legering was steeds een beproeving voor de bevolking. Op

15 april 1748 begonnen de Fransen met het beleg van Maastricht. Ook delen van de Staatse en Oostenrijkse Landen van Overmaas werden bezet door de Fransen. In augustus 1748 waren er Engelse troepen in Blegny aanwezig.¹⁷⁷ Staats Dalhem had dus in het laatste oorlogsjaar met zowel Franse als geallieerde troepen te maken.

Vanaf maart 1748 waren in Aken diplomaten bijeen om te onderhandelen over een vredesregeling. In de tussentijd legden de Fransen enorme schattingen aan geld, foerage, transport en mankracht op aan de Staatse en Oostenrijkse Landen van Overmaas. Op 18 oktober 1748 werd de Vrede van Aken gesloten die een eind maakte aan de Oostenrijkse Successieoorlog en de Franse aanwezigheid in de Landen van Overmaas. Daarna kwam de betaling van de oorlogskosten aan de orde. Op 18 november 1748 hadden de gedeputeerden van de Oostenrijkse gebieden, Belderbusch en Simar, met de luitenant-drossaard van Staats Dalhem, Laurens Ghijsen, luitenant-voogd van Staats Valkenburg, J.G. Heldevier, luitenant-drossaard van Staats Valkenburg, Godart van Slijpe en luitenant-drossaard van Staats 's-Hertogenrade, Abraham van den Heuvel een overeenkomst gesloten over de verdeling van bepaalde kosten die zij gezamenlijk gemaakt hadden voor de inwilliging van de Franse eisen. De afhandeling van de oorlogskosten zou nog lang aanslepen.¹⁷⁸ Op 12 januari 1750 namen de Staten-Generaal, op verzoek van de Raad van State, een resolutie aan over de afhandeling van de schulden van de Staatse Landen van Overmaas na de oorlog, met heel uitgebreide berekeningen en methoden. De totale schuld bedroeg f 630.200 'ligt geld' (Maastrichtse koers). Een schema van aflossing strekte zich uit over de jaren 1750-1765 en ging uit van het gebruik van

175 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9729. Daniel Guijot (Guyot) was in 1736 door de Staten-Generaal benoemd tot griffier van de Staten en Hof van Dalhem (HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9981).

176 G.D. Franquinet, 'Notice biographique d'Adrien Louis Pélerin', *Annales de la Société Historique et Archéologique à Maastricht* (Maastricht 1854) 3.

177 Lambert Jacobs, 'Maastricht in nood, de Republiek in gevaar (1747-1749)', *PSHAL* 156 (2020) 92-95; Kees Schaapveld, 'Steeds weer die Fransen!', *De Maasgouw* 139 nr. 2 (2020) 73; Schnackers, *Historique*, 110.

178 HCL, Abdij Kloosterrade 14.D004, inv.nr. 1599.

de helft van de bedden gedurende vijf jaar.¹⁷⁹

De Staten-Generaal benoemden op 28 februari 1752 Charles John graaf Bentinck tot Nijenhuis, drost van Twente, tot drossaard van de Landen van Dalhem en 's-Hertogenrade, als opvolger van de overleden Eger Tamminga.¹⁸⁰

Van 1756 tot 1763 woedde in Europa de Zevenjarige Oorlog waar Oostenrijk wel, maar de Republiek niet bij betrokken was. De Staatse Landen van Overmaas bleven verschoond. In de Oostenrijkse Zuidelijke Nederlanden vonden geen gevechtshandelingen plaats, maar daar kreeg men wel te maken met oorlogskosten en doortrekkende Franse troepen. In die oorlog was Frankrijk de bondgenoot van Oostenrijk.

In 1755 overleed Guillaume II Philippe d'Olne, zoon van de eerdergenoemde Guillaume d'Olne. Zijn beide oudste zonen erfden de heerlijkheid Olne. Aanvankelijk trad Lambert-Henri d'Olne, kolonel in Staatse dienst, op als heer van Olne, maar in 1756 droeg hij de heerlijkheid over aan zijn broer Guillaume-Frédéric (1709-1784) die daarna Guillaume III Frédéric werd genoemd.¹⁸¹ In een briefje van 29 mei 1757 nodigde luitenant-drossaard Laurens Ghijsen vanuit Maastricht de baron d'Olne uit voor een vergadering van de Staten van het Land van Dalhem 'ici, chez moi'.¹⁸² Deze zinsnede bevestigt dat ook luitenant-drossaards van de Staatse Landen van Overmaas in Maastricht woonden en niet in hun werkgebied. Kort daarna, op 26 september 1757 keurden de Staten-Generaal de aanstelling van Willem Frederik de Jacobi, heer van Cadier, tot luitenant-drossaard van Dalhem goed.¹⁸³ Laurens Ghijsen moet kort daarvoor zijn overleden dan wel ontslag hebben genomen. Drossaard Bentinck stelde De Jacobi in 1762 tevens aan als luitenant-

drossaard van 's-Hertogenrade, in plaats van de overleden Abraham van den Heuvel.¹⁸⁴

In 1765 verkocht Guillaume III Frédéric de heerlijkheid Olne aan de gereformeerde zakenman David Regnier, van wie hij geld had geleend dat hij niet kon terugbetalen. Regnier ging in het kasteel van Olne wonen. Na diens dood in 1771 erfde zijn zoon André, maar in 1773 verkocht de weduwe van David Regnier, Marthe, namens haar zoon Olne terug aan Guillaume III Frédéric d'Olne voor 18.000 écu! Guillaume III Frédéric bleef in Baarlo wonen, van waar uit hij de zaken van Olne per correspondentie afdeed, onder andere benoemingen van lokale functionarissen.¹⁸⁵ Hij overleed in 1784, kort voor de overdracht van Olne door de Republiek aan Oostenrijk. Zijn zoon Antoine-Joseph werd de nieuwe heer van Olne, maar net als zijn vader woonde hij in Baarlo. Bij de invasie van de revolutionaire Fransen in 1794 liet hij het archief van Olne overbrengen naar Baarlo.¹⁸⁶

Tijdens de periode van David Regnier als heer van Olne waren er problemen met het benoemen van lokale functionarissen. De katholiek Simon Spirlet en de protestantse notaris Henri Sriver (Schraver) betwistten elkaar de positie van collecteur van Olne. Door een uitspraak van het hof van Dalhem werd Henri Sriver benoemd.¹⁸⁷ De relatie tussen de beide geloofsgemeenschappen was niet altijd gespannen. Toen in Olne een nieuwe pastoor moest worden benoemd door het kapittel van St. Adalbert in Aken verschaftte het protestantse consistorie van Olne in 1780 een certificaat van aanbeveling voor de nieuwe pastoor Arnold-François Arnotte, getekend door dominee Loire, ouderling H. Sriver en dia-

179 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 119.

180 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12288.

181 Hennuy, *Histoire*, 255; Stouren, 'Histoire', 258-262.

182 HCL, Huis Scheres (familie d'Olne) 16.0521, inv.nr. 1673.

183 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9981.

184 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9446.

185 HCL, Huis Scheres (familie d'Olne) 16.0521, inv.nr. 1798; Hennuy, *Histoire*, 260-261.

186 Hennuy, *Histoire*, 261; Stouren, 'Histoire', 264-268.

187 Hennuy, *Histoire*, 259-260.

kenen Lemoine en André Regnier.¹⁸⁸ In 1779 verklaarde Christiaan de Jacobi, schepen van Maastricht en ontvanger van het Staatse Land van Dalhem, dat de meeste collecteurs in het Land van Dalhem katholiek waren.¹⁸⁹

In 1772 deed procureur-generaal van de Republiek Johannes Fredericus van Steelant onderzoek naar misstanden in het bestuur en de rechtspraak in de Staatse Landen van Overmaas. De aanleiding tot het onderzoek waren klachten over machtmisbruik door Hubert Sriver (Schrivier), substituut-schout van de schepensbank van Olne, vader van de hierboven genoemde Henri Sriver. Van Steelant bezocht de stad Dalhem, Olne, Trembleur en Bombaye. Sriver bleek zich inderdaad schuldig te maken aan allerlei daden van misbruik van zijn ambt. Van Steelant breidde zijn onderzoek uit naar bredere misstanden in de Landen van Overmaas. Hij constateerde meerdere problemen. Het eerste was dat de drossaards en zelfs de luitenant-drossaards zelden of nooit ter plaatse kwamen. Het tweede probleem was de verkoop van schepensplaatsen. In Olne was f 300 de vaste prijs voor een schepensambt. Die verkoop kwam omdat de heren de schepenen aanstelden en zij daarvoor een recognitie vroegen. Andere problemen waren dat ook de schepenen vaak in Maastricht woonden, dat ambten werden gecombineerd en dat de correcte rechtsgang niet werd gevolgd.¹⁹⁰ Tegen de cumulatie van ambten hadden de Staten-Generaal al op 20 december 1758 een resolutie aangenomen.¹⁹¹ Na

het rapport van Van Steelant lieten de Staten-Generaal nader onderzoek uitvoeren. Haast werd niet gemaakt, want pas vijf jaar na het rapport van Van Steelant, op 2 mei 1777, vaardigden de Staten-Generaal enkele plakكاتen uit om in de Landen van Overmaas de corruptie tegen te gaan en de rechtspraak te verbeteren.¹⁹²

In de hele achttiende eeuw bestond veel aandacht, zowel in de Staatse als in de Oostenrijkse gebieden, voor de bestrijding van vagebonden en andere ongewenste elementen.¹⁹³ In 1773 stelde drossaard Bentinck van het Land van Dalhem aan de bank van Olne voor om hiervoor vier veldwachters aan te stellen. Een ordonnantie van de Staten-Generaal van 2 mei 1775 gebood elke heerlijkheid om een of twee van dergelijke veldwachters te benoemen. Olne gaf hier meteen gehoor aan en stelde een gesalarieerde veldwachter aan. De andere heerlijkheden van Staats Dalhem volgden.¹⁹⁴

Op 5 juni 1776 benoemden de Staten-Generaal Willem Hendrik van Panhuys (1734-1808) tot schout van de stad en het hooggerecht van Dalhem, als opvolger van zijn oudere broer Hubert (Huybert) Aemilius van Panhuys (1730-1793).¹⁹⁵ Hubert Aemilius had vrijwillig afstand van die functie gedaan om in hetzelfde jaar door drossaard Charles Bentinck tot luitenant-drossaard van het Land van Dalhem aangesteld te kunnen worden. In 1779 werd hij in die functie bevestigd door de opvolger van de overleden Bentinck, drossaard Wigbold Johan Theodoor van der Does, heer van beide Noordwijken.¹⁹⁶

188 Stouren, 'Histoire', 266 en 271-272.

189 Lambert Jacobs, *Charles Roemers (1748-1838). Een Maaslandse regent in roerige tijden* (Hilversum 2019) (Maaslandse Monografie nr. 84) 45. Christiaan de Jacobi was een broer van Willem Frederik de Jacobi.

190 Hans van Hall, 'Een onderzoek naar de rechtspraak in de Staatse Landen van Overmaze door de advocaat-fiscaal J.F. van Steelant in 1772', in: A.M.J.A. Berkvens et al. (eds.), *Ten werentliken rechte. Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis* (Maastricht 1990) 60-69.

191 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9757.

192 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 119.

193 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 8057.

194 Bruno Dumont, *La vie des communautés villageoises au Pays de Herve et en Condroz (Pays de Dalhem-Limbourg) aux XVIIIe et XIXe siècles* (Luik 2022) 109-110 en 120-127.

195 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12291; HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9981.

196 NA, Inventaris van de archieven van de familie Van Panhuys en aanverwante families, 1566-1922, 1.10.64, 44; HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9981.

Beide broers Van Panhuys waren voorbeelden van de officieel ongewenste, maar gebruikelijke cumulatie van ambten. Zo was Willem Hendrik ook commissaris-instructeur en rentmeester van de domeinen in de Landen van Overmaas en Hubert Aemilius ook griffier van het hoogerecht van Maastricht.¹⁹⁷

Wigbold Johan Theodoor van der Does was op 9 maart 1779 benoemd door de Staten-Generaal tot drossaard van de Landen van Dalhem en 's-Hertogenrade.¹⁹⁸ Hij nam al in 1781 vrijwillig ontslag uit die functie. Daarop benoemden de Staten-Generaal op 8 januari 1782 Willem Lodewijk van Wassenae, heer van Starrenburg (1744-1833).¹⁹⁹ Het is de vraag in hoeverre hij op afstand aandacht kon schenken aan de Landen van Overmaas, want hij was in 1780, samen met Derk Jan van Heeckeren, benoemd tot extraordinaris ambassadeur en plenipotentiaris in Rusland. Op 31 december 1784 werd hij door de Staten-Generaal als gezant ontslagen. In september 1785 keerde hij terug naar de Republiek, die op 8 november het Verdrag van Fontainebleau met de Habsburgse keizer sloot.²⁰⁰ Daarmee werd het Staatse Land van Dalhem opgeheven en verviel het drossaardschap.

In 1781 was de heer van Cadier en Blankenberg, Willem Frederik de Jacobi, overleden. De verkoop van beide heerlijkheden vond plaats op 30 juli 1782 tijdens een zitting van de leenhoven van Valkenburg en Dalhem. Koper was Jacob Hacksteen (Haksteen) van Heimerstein (Heimersteen), burgemeester van Rhenen in de provincie Utrecht. De heerlijkheid werd verkocht voor f 72.550. De kosten van hypotheek, belastingen en notaris bedroegen f 70.716, zodat slechts f 1.833 overbleef voor de erfgenamen.²⁰¹ Op 8 september 1783 stuurden luitenant-drossaard Van Panhuys en de Staten van

Staats Dalhem ter goedkeuring een verklaring naar de Staten-Generaal dat zij de heer Jacob Hacksteen van Heimerstein gekwalificeerd hadden bevonden om lid te worden van de Staten van Dalhem.²⁰² Hacksteen leefde apart van zijn vrouw Jeanne Gertrude Hoising en woonde samen met Eva Helena Jacoba de Swart, dochter van Marcellus de Swart, schout van Gulpen, wat de keuze van Hacksteen voor Cadier verklaarde. In 1800 werd in Arnhem de officiële scheiding tussen Jacob en Jeanne uitgesproken. Op 20 april 1809 trouwden Jacob en Eva in Rhenen, een dag voor het overlijden van Hacksteen.²⁰³

13. HET VERDRAG VAN FONAINBLEAU EN DE OPHEFFING VAN STAATS DALHEM

In 1784 kwam de Oostenrijkse regering met een *Tableau sommaire des droits et prétentions de Sa Majesté Impériale* waarin Joseph II aan de Republiek bepaalde gebieds- en geldeisen stelde die deels op oude aanspraken berustten. De belangrijkste eis was opening van de Schelde voor Antwerpen. Een meer dan een eeuw oude en nogal gezochte aanspraak betrof de overdracht van Maastricht en omliggend gebied. Stad en omgeving had de Republiek destijds aan Spanje toegezegd in ruil voor steun tijdens de 'Hollandse Oorlog' (1672-1678). Uiteraard leidden deze eisen tot spanningen tussen de keizer en de Republiek. Op 4 november 1784 belegden de luitenant-drossaards en andere notabelen van de Staatse Landen van Overmaas een buitengewone vergadering over de kwetsbare toestand van hun landen. Men besloot om de Staten-Generaal en de erfstadhouder te verzoeken om vier of vijf detachementen troepen te legeren in de Landen van Overmaas, maar ook om te pro-

197 Mathieu Gerardus Spiertz, *Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw*, proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen (Assen 1964) (Maaslandse Monografie nr. 1) 74, 75, 80.

198 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12292.

199 NA, SG 1.01.02, Commissieboeken, inv.nr. 12292.

200 NNBW deel 9 kolommen 1281-1282.

201 HCL, LvO 01.075, inv.nrs. 9731 en 9757.

202 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9738.

203 Habets, 'Notice', 166; www.historischekringcadierenkeer.nl (geraadpleegd op 7 september 2024).

beren een wederzijdse *sauvegarde* te bewerkstelligen tussen de Staatse en Oostenrijkse Landen van Overmaas (‘Welke om so te seggen maar een landt uytmaaken’). Zij besloten om luitenant-voogd van Staats Valkenburg Adrien Louis Pélerin naar Den Haag af te vaardigen.²⁰⁴ In een ‘advertentie’ van 5 november 1784 verboden Pélerin, luitenant-voogd van Valkenburg, W.D. Vignon, luitenant-drossaard van Valkenburg en Hubert Aemilius van Panhuys, luitenant-drossaard van Dalhem, de uitvoer van landbouwproducten en vee, zoals steeds gebeurde in tijden van internationale spanningen.²⁰⁵

De vijandelijkheden tussen de Republiek en de Habsburgse keizer werden, met bemiddeling van Frankrijk, uiteindelijk bijgelegd met het Verdrag van Fontainebleau, gesloten op 8 november 1785.²⁰⁶ Een onderdeel van dat verdrag was een zekere rationalisatie van de grenzen tussen de Oostenrijkse en Staatse Landen van Overmaas. Overigens had drossaard A.J. de Franquinet van het Oostenrijkse Land van Dalhem al in 1771 een meer rigoureuze ruiling van grondgebied voorgesteld aan de regering in Brussel, maar dat was zonder gevolg gebleven.²⁰⁷ Bij de onderhandelingen leidend tot het Verdrag van Fontainebleau had de rentmeester van de Staatse Landen van Overmaas Willem Hendrik van Panhuys betoogd dat het Staatse Land van Dalhem slechts een gering economisch belang vertegenwoordigde (Tabel 2).²⁰⁸

Net als bij de onderhandelingen voor het Partagetraktaat in 1661 was de Republiek meer geïnteresseerd in grondgebied dicht bij Maastricht dan in het afgelegen Dalhem. Daarom deed de Republiek zonder veel moeite afstand van het grootste deel van het Staatse Land van Dalhem.

Tabel 2. Economische beoordeling van het Staatse Land van Dalhem (1785).

	aantal huizen	Bijdrage aan de bede (f)
Dalhem	160	0 (<i>franchise</i>)
Trembleur	564	3.074
Olne	505	1.983
Bombaye	79	2.009
Feneur	70	340

Ze behield daarvan alleen de dicht bij Maastricht gelegen heerlijkheden Cadier en Oost, die in 1789 werden verenigd met het Staatse Land van ’s-Hertogenrade. Ook de – steeds betwiste – Staatse aanspraken op Berneau werden opgegeven. In ruil daarvoor kreeg de Republiek van het Oostenrijkse Land van Valkenburg de enclaves Oud-Valkenburg, Strucht, Schin op Geul, Schaesberg en het klooster St. Gerlach. Op 10 juni 1786 werden de stad Dalhem en de heerlijkheid Blegny-Trembleur officieel overgedragen aan de Oostenrijkse autoriteiten. Op 12 juni volgde de overdracht van Bombaye en op 17 juni van Olne.²⁰⁹ Een interessant artikel (nr. 21) van het Verdrag van Fontainebleau bepaalde dat inwoners van de geruilde gebieden vrij konden emigreren, maar dat de vrije uitoefening van hun godsdienst was gewaarborgd indien zij bleven. Hier speelde het Toleranz Edict een rol dat Joseph II in 1781 had afgekondigd voor de Habsburgse landen (afbeelding 12). Zo bleef in Olne ook na 1785 het simultaneum nog een aantal jaren gehandhaafd.²¹⁰

Met het Verdrag van Fontainebleau en de uitwerking daarvan kwam er op vreedzame administratieve wijze een einde aan het Staatse Land van Dalhem dat zo moeizaam tot stand was ge-

204 HCL, LvO 01.075, inv.nrs. 151 en 3621.
205 HCL, LvO 01.075, inv.nr. 9757.
206 Uitgebreid behandeld in: Jozef Alexander Karel Haas, ‘Het verdrag van Fontainebleau 1785. Maastricht en de Landen van Overmaas als internationale conflictstof aan het eind van het ancien régime’, *PSHAL* 124 (1988) 264-344.
207 G.D. Franquinet, ‘Ruiling van grondgebied in de landen van Overmaze’, *De Maasgouw* 13 nr. 33 (1891) 130-131.
208 Haas, ‘Het verdrag’, 303-305, 316, 319.
209 Schnackers, *Historique*, 80 en 90; Haas, ‘Het verdrag’, 340-341.
210 Hennuy, *Histoire*, 273-274.

Afb. 12 Toleranz Edict (bron: Wikimedia Commons).

komen, vier grote oorlogen had moeten meemaken, maar het toch bijna anderhalve eeuw had uitgehouden. De Republiek had het Land van Dalhem misschien niet in het hart gesloten, maar handhaafde zich er op grond van het Partageverdrag en uit de macht der gewoonte. Het bezit van Dalhem leverde, naast een bescheiden bedde, ook een aantal betaalde functies op voor gereformeerde notabelen. De gebiedsruil in 1785 strekte zowel de Republiek als Oostenrijk tot voordeel. De katholieke bevolking van het voormalig Staatse deel van het Land van Dalhem zal tevreden zijn geweest. Maastricht en de Staatse Landen van 's-Hertogenrade en Valkenburg zouden nog tien jaar onderdeel blijven van de Republiek, tot de annexatie door de Fransen in 1795. Daarmee kwam het ancien régime tot een abrupt einde en begon een nieuwe tijd.

LITERATUUR

- Anoniem, *Berneau*, deel 8 van de serie 'Les rendez-vous de l'histoire' van de Société Royale Archéohistorique de Visé (1994).
- Berkvens, Louis, 'Staatkundige en institutionele geschiedenis van de Limburgse territoria, 1548-1795', in: Paul Tummers et al. (red.), *Limburg. Een geschiedenis 1500-1800* (Maastricht 2015) 19-115.
- Doppler, P., 'Aanstelling van Frederic Louis Rambonet tot stadhouder van den hoogschout van het Brabantsch hooggerecht en van den Vroenhof te Maastricht in 1720', *De Maasgouw* 37 nr. 6 (1915) 48.
- Doppler, P., 'Namen van schouten, schepenen enz. van de hooggerechten te Maastricht', *De Maasgouw* 40 nr. 10 (1920) 68.
- Dumont, Bruno, *Inventaire des archives des États du duché de Limbourg et des pays d'Outre-Meuse*, Archives de l'État en Belgique (zonder jaartal).
- Dumont, Bruno, *La vie des communautés villageoises au Pays de Herve et en Condroz (Pays de Dalhem-Limbourg) aux XVIIe et XVIIIe siècles* (Luik 2022).
- Dyserinck, H., 'De militaire gouverneurs van Maastricht. 1567-1794', *PSHAL* 48 (1912) 1-234.
- Eeckhout, Jérôme, *L'église de l'abbaye cistercienne Notre-Dame du Val-Dieu*, licentiaatsthesis Universiteit van Luik, 1999.
- Flament, A.J.A., 'Korte inhoud van de resolutiën der Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden gezonden aan de commissarissen-instructeurs van Brabantsche zijde te Maastricht, 1632-1634', *PSHAL* 49 (1913) 1-160.
- Flament, A.J.A., 'Korte inhoud van de resolutiën der Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden gezonden aan de commissarissen-instructeurs van Brabantsche zijde te Maastricht, 1634-1661', *PSHAL* 50 (1914) 1-256.
- Franquinet, G.D., 'Notice biographique d'Adrien Louis Pélerin', *Annales de la Société Historique et Archéologique à Maastricht* (Maastricht 1854) 1-6.
- Franquinet, G.D., 'Ruiling van grondgebied in de landen van Overmaze', *De Maasgouw* 13 nr. 33 (1891) 130-131.
- Gehlen, A.F., 'Een Maastrichts proces inzake trouwbeloften', in: A.M.J.A. Berkvens et al. (eds.), *Ten werentliken rechte. Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis* (Maastricht 1990) 43-58.
- Haas, Jozef Alexander Karel, *De verdeling van de Landen van Overmaas 1644-1662. Territoriale desintegratie van een betwist grensgebied*, proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen 1978 (Assen 1978) (Maaslandse Monografie nr. 27).
- Haas, Jozef Alexander Karel, 'Het verdrag van

- Fontainebleau 1785. Maastricht en de Landen van Overmaas als internationale conflictstof aan het eind van het ancien régime', *PSHAL* 124 (1988) 264-344.
- Habets, Jos., 'Notice sur la ci-devant seigneurie de Cadier et le château de Blankenberg, près de Maestricht', *PSHAL* 13 (1876) 133-168.
- Habets, Jos., 'Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre', *PSHAL* 14 (1877) 181-228.
- Hall, Hans van, 'Een onderzoek naar de rechtspraak in de Staatse Landen van Overmaze door de advocaat-fiscaal J.F. van Steelant in 1772', in: A.M.J.A. Berkvens et al. (eds.), *Ten werentliken rechte. Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis* (Maastricht 1990) 59-86.
- Hall, Hans van, 'Het hertogdom Limburg en de landen van Overmaze', in: Paul Tummers et al. (red.), *Limburg. Een geschiedenis tot 1500* (Maastricht 2015) 323-340.
- Hennuy, Camille, *Histoire du ban d'Olne* (Verviers 1936).
- Hovens, Frank, *Navagne: een Spaans fort aan de Maas* (Margraten/Voeren 2018).
- Jacobs, Lambert, *Charles Roemers (1748-1838). Een Maaslandse regent in roerige tijden* (Hilversum 2019) (Maaslandse Monografie nr. 84).
- Jacobs, Lambert, 'Maastricht in nood, de Republiek in gevaar (1747-1749)', *PSHAL* 156 (2020) 89-112.
- Janssen de Limpens, K.J.Th., 'Geschiedenis der heerlijkheid Oost', *PSHAL* 100 (1964) 85-147.
- Janssen de Limpens, K.J.Th., *Rechtsbronnen van het hertogdom Limburg en de landen van Overmaze* (Bussum 1977).
- Jaspar, Paul, 'Le Pays de Herve et le château d'Olne', *Bulletin de la Classe des Beaux-Arts*, deel 10 (1928) 10-25.
- Matthey, Ignaz, *Galerij van Nederlandse en op Nederlands grondgebied verblijvende buitenlandse duellisten, uitdagers en duelweigeraars* (Amsterdam 2022).
- Munier, W.A.J., *Het simultaneum in de Landen van Overmaas. Een uniek instituut in de Nederlandse kerkgeschiedenis (1632-1878)* (Leeuwarden 1998) (Maaslandse Monografie nr. 61).
- Munier, W.A.J., 'De calvinisering van de colleges van schout en schepenen in de Landen van Overmaas vanaf de verovering van Maastricht tot aan het eind van de zeventiende eeuw', *PSHAL* 123 (1987) 42-145.
- Panhuysen, Luc, *Oranje tegen de Zonnekoning. De strijd van Willem III en Lodewijk XIV om Europa* (Amsterdam/Antwerpen 2016).
- Pinckers, A.J.L.G. en J.J.H.M. van Hall, 'Navagne: kasteel, fort, tolkantoor en boerderij', *Uit Eijdsens Verleden* 7 (1979) 6-17.
- Poswick, Eugène, *Histoire biographique et généalogique de la noblesse Limbourgeoise*, deel 1 (Luik 1873).
- Rahlenbeck, Charles Alexandre, *Histoire de la ville et du comté de Dalhem* (Brussel 1852).
- Rensch, Th. J. van, *Licht op het zonneveld. Gronsveld: ontwikkeling en instellingen van het Rijksonmiddellijke graafschap Gronsveld (elfde eeuw tot circa 1795)*, proefschrift Universiteit van Maastricht (2015).
- Ryckel, Arnedée de, *Les fiefs du comté de Dalhem* (Luik 1908).
- Schaapveld, Kees, 'Steeds weer die Fransen!', *De Maasgouw* 139 nr. 2 (2020) 70-74.
- Schaapveld, Kees, *Geschiedenis van Gulpen tot 1850* (Bergen Terblijt 2021).
- Schnackers, Joseph, 'Historiques de Blégny-Trembleur', *Publication périodique de la Société d'Histoire et d'Archéologie du Plateau de Herve* (1965).
- Schnackers, Joseph, *Dalhem, ancienne franchise et capitale du comté* (Brussel 1965).
- Schnackers, Joseph, 'Pages d'histoire du Comté de Dalhem', in: *Bulletin 69 de la Société d'Archéologie et d'Histoire du Plateau de Herve* (1969).
- Schnackers, Joseph, *Notes historiques Bombaye ancienne seigneurie* (Aubel 1983).
- Schnackers, Joseph, 'Feneur, terre Liégeoise au comté de Dalhem, étude historique', *Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie du Plateau de Herve* nr. 48 (april 1985).
- Spieritz, Mathieu Gerardus, *Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw*, proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen (Assen 1964) (Maaslandse Monografie nr. 1).
- Stouren, J., 'Histoire de l'ancien ban d'Olne et de la domination des calvinistes dans ce territoire', *Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire du Diocèse de Liège* VII (1892) 109-302.
- Ubachs, P.J.H., 'Het Echreglement voor de Generaliteit in de eerste jaren', in: A.H. Jenniskens et al. (red.), *Munsters in de Maasgouw. Archeologie en kerkgeschiedenis in Limburg* (Maastricht 1986; Werken LGOG nr. 9) 213-228.
- Ubachs, P.J.H. en A.M.G.G. Stroom, 'Een Franse Raad van Brabant in Maastricht, 1675-1678', *PSHAL* 134-135 (1998-1999) 239-266.
- Veldman, Joseph Clovis, *Le fort de Navagne ou Elvenschans (1632-1674)* (heruitgave Visé/Moelingen 2006).
- Wijn, J.W., *Het Staatse leger. Deel VIII, Het tijdperk van de Spaanse Successieoorlog 1702-1715, Band 1, Inleiding en veldtochten van 1702-1705* (Den Haag 1956).
- Wouters, Hubertus Henricus Elize, 'Het Limburgse Maasdal gedurende de Tachtigjarige en de Dertigjarige Oorlog met inleiding en vervolg

1543-1663', in: E.C.M.A. Batta et al. (red.), *Limburgs Verleden, geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815* deel II (Maastricht 1967) 118-301.

Wouters, Hubertus Henricus Elize, *Grensland en bruggehoofd. Historische studies met betrekking tot het Limburgse Maasdal en, meer in het bijzonder, de stad Maastricht* (Assen 1970) (Maaslandse Monografie nr. 11).

AFKORTINGEN

HCL	Historisch Centrum Limburg
LvO	Landen van Overmaas
NA	Nationaal Archief
NNBW	Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek
SG	Staten-Generaal

BIJLAGE**DROSSAARDS EN LUITENANT-DROSSAARDS VAN HET STAATSE LAND VAN DALHEM*****DROSSAARDS VAN HET STAATSE LAND VAN DALHEM***

- * Johan Willem van Gulpen, heer van Wodémont, benoemd op 20 maart 1633, nam ontslag in 1635.
- * Willem van Till (1586-1655), benoemd tot drossaard van Staats Dalhem op 1 juni 1635. Hij was al drossaard van Staats Valkenburg vanaf 1632.
- * NB: van 1635 tot 1644 was de Staatse drossaard van het Land van Dalhem niet actief.
- * Willem van Till, in 1644 herbenoemd tot drossaard van Valkenburg en Dalhem. Hij nam vrijwillig ontslag in 1651.
- * Hans Willem van Till (1611-1667, zoon van de voorgaande), benoemd tot drossaard van Valkenburg en Dalhem in 1651, vanaf 1661 alleen van Valkenburg.
- * Vanaf 1661 combineerden de drossaards steeds de Landen van 's-Hertogenrade en Dalhem.
- * Robert van Ittersum tot Noorddeurningen (1620-1669), benoemd tot drossaard van Dalhem en 's-Hertogenrade op 30 december 1661.
- * Philip Jacob van den Boetzelaer, heer van Asperen (1634-1688), benoemd op 23 maart 1669.
- * Cornelis van Aerssen, heer van Wernhout en Boekelo (1638-1706), benoemd in 1679.
- * Godard van Tuyll van Serooskerken, heer van Welland (1685-1751), benoemd op 17 april 1706, nam vrijwillig ontslag in 1725.
- * Leonard baron Taets van Amerongen (1700-1736), benoemd op 23 januari 1725.
- * Eger baron Tamminga, heer van Moersbergen (1682-1752), benoemd op 4 mei 1736, herbenoemd op 20 juni 1749.
- * Charles John graaf Bentinck tot Nijenhuis (1708-1779), benoemd op 12 februari 1752.
- * Wigbold Johan Theodoor van der Does, heer van beide Noordwijken (1726-1787), benoemd op 9 maart 1779, nam vrijwillig ontslag in 1781.
- * Willem Lodewijk van Wassenaer, heer van Starrenburg, (1744-1833), benoemd op 8 januari 1782.

LUITENANT-DROSSAARDS VAN HET STAATSE LAND VAN DALHEM

- * Johan Pestere (1620-1703), benoemd in 1667
- * Johan Joachim de Jacobi (1634-1716)
- * Pierre Hermes, benoemd in 1706
- * Frédéric Louis Rambonnet (1684-1755), benoemd in 1724
- * Laurens Ghijsen (geboren in 1687), benoemd in 1734
- * Willem Frederik de Jacobi de Cadier (ca. 1728-1781), benoemd in 1757
- * Huybert Aemilius van Panhuys (1730-1793), benoemd in 1776

ABSTRACT

THE DUTCH TERRITORY CALLED THE 'LAND VAN DALHEM', 1632-1785

After its conquest of Maastricht in 1632, it took thirty years of struggle before the Republic of the United Provinces agreed with Spain on a division of the nearby 'Landen van Overmaas' (*Pays d'Outre-Meuse*), a group of three small territories East of the Meuse. The smallest and most peripheral area for the Republic was the largely French-speaking Land van Dalhem. The Dutch part of it was often called *Dalhem hollandais* in French. Although its share of this territory was not of great economic or strategic value, the Republic held on to it for almost a century and a half, through four major wars with France. In 1785, by treaty between the States General of the Republic and the sovereign of the Austrian Netherlands, the Habsburg Emperor, the 'Staatse Land van Dalhem' was exchanged for a few villages closer to Maastricht, which was to the advantage of both parties. Thus, a remarkable possession of the Republic came to an administrative and peaceful end.